

**ΕΠΟΠΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΩΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΩΝ, ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΥΓΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

Η εργασία υποβάλλεται για την μερική κάλυψη των απαιτήσεων με στόχο την
απόκτηση του διπλώματος

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ**

από

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΒΟΪΤ ΑΝΤΟΝ ΗΛΙΑΣ

ΜΟΕΣ 0702

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΠΡΙΣΙΜΗΣ ΣΟΦΟΚΛΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2009

Δήλωση

Δηλώνω ότι η εργασία αυτή είναι πρωτότυπη και εκπονήθηκε αποκλειστικά και μόνο για την απόκτηση του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού τίτλου και ότι είμαι ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων και ότι από όσα γνωρίζω η εργασία μου δεν συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να περιγράψει ένα οικονομικό σύστημα του οποίου η δομή θα συντελεί στη μακροχρόνια ευημερία των ατόμων. Για να δημιουργηθεί ένα τέτοιο σύστημα θα πρέπει να επέλθουν δομικές αλλαγές στο υπάρχον ώστε να αλλάξουν τελικά, οι αρχές που το διέπουν. Καταλήξαμε ότι τα άτομα βιώνουν μακροχρόνια αύξηση της ευημερίας όταν η οικονομία γνωρίζει μακροχρόνια, ακόμη και συνεχή, ανάπτυξη.

Δείξαμε ότι τέτοια ανάπτυξη επιτυγχάνεται με την συνεχή εμφάνιση «νέας» γνώσης που ανανεώνει τα περιθώρια ανάπτυξης μιας οικονομίας. Για τον σκοπό αυτό όμως, θα πρέπει εξασφαλιστούν τα απαραίτητα χρονικά περιθώρια. Έτσι, είναι σημαντικό να συγκρατηθεί η ταχύτητα με την οποία αναπτύσσεται μία οικονομία.

Οικονομικές θεωρίες όπως η «Σουμπετεριακή Θεωρία Ανάπτυξης», η «Νέα Θεωρία Ανάπτυξης», η «Αυστριακή Προσέγγιση των Οικονομικών Κύκλων» και η «Θεωρία Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων» βοήθησαν να παρουσιαστούν οι τρόποι για τον περιορισμό του ρυθμού ανάπτυξης. Στοιχεία όπως η χρήση του χρηματιστήριου για ανάληψη μακροχρόνιων θέσεων, η αδυναμία των επιχειρήσεων να χρηματοδοτούν το 100% ενός έργου με κεφάλαια προερχόμενα από δανεισμό, η συγκράτηση σε συγκεκριμένα επίπεδα των επενδύσεων στην εξέλιξη της τεχνολογίας, η σωστή και δίκαιη λειτουργία του ανταγωνισμού και η αποφυγή των οικονομικών διαταραχών είναι μόνο μερικά από εκείνα που περιγράφονται στο κείμενο της παρούσας εργασίας.

Τα αποτελέσματα της εργασίας δείχνουν ότι με την βοήθεια των εποπτικών μέτρων και των συστημικών αλλαγών που προτείνονται είναι δυνατό να επιτευχθούν οι πιο πάνω στόχοι και να δημιουργηθεί ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα που θα παρουσιάζει μακροχρόνια ανάπτυξη, έχοντας πολλές πιθανότητες αυτή να είναι ακόμη και συνεχή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Σκοπός	1
2. Αναγκαίες προϋποθέσεις	6
3. Θεωρίες	9
3.1. <u>Τεχνολογική Πρόοδο, «Δημιουργική Καταστροφή» και Επιχειρηματικότητα στον Joseph Schumpeter</u>	9
3.2. <u>Schumpeterian Growth Theory</u>	14
3.3. <u>New Growth Theory</u>	20
3.4. <u>Αυστριακή Προσέγγιση των Οικονομικών Κύκλων</u>	28
3.5. <u>Θεωρία Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων (Real Business Cycle Theory)</u>	33
4. <u>Προϋποθέσεις εφαρμογής του σχεδίου</u>	41
5. <u>Τρόποι εποπτείας, περιορισμού του ποσοστού ανάπτυξης και εξάλειψης των οικονομικών διαταραχών</u>	43
5.1 <u>Χρηματιστήριο – Αγορά μετοχών</u>	43
5.2. <u>Ανάληψη συστημικού κινδύνου από τις επιχειρήσεις</u>	46
5.3. <u>Περιορισμός του ποσοστού ανάπτυξης και σταθερότητα της οικονομίας</u>	50
5.3.1. <u>Επενδύσεις</u>	50
5.3.2. <u>Παραγωγικότητα εργασίας, τεχνολογία και κατάλοιπα Solow</u>	53
5.3.3. <u>Περιορισμός ζήτησης</u>	62
5.3.4. <u>Εξάλειψη των υπόλοιπων παραγόντων που δημιουργούν οικονομικές διαταραχές</u>	64
5.4. <u>Γενικά μέτρα για το σύνολο της οικονομίας</u>	66

6. <u>Μέτρα που προωθεί η Ευρωπαϊκή</u>	70
7. <u>Συμπεράσματα</u>	74
<u>Βιβλιογραφία</u>	78
<u>Παράρτημα 1</u>	83
<u>Παράρτημα 2</u>	84

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑΣ

1. Σκοπός

Ο λόγος που ώθησε στη συγγραφή της εν λόγω εργασίας είναι ότι έχει γίνει πλέον ξεκάθαρο ότι ο τρόπος που έχουν οργανωθεί οι οικονομίες δεν εξυπηρετεί το σκοπό της ανάπτυξης στο βαθμό που πίστευαν τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτές. Αν και επιστήμονες έχουν εισηγηθεί μέτρα για την αναδιάρθρωση του συστήματος, αυτά δεν φαίνονται επαρκή να αλλάξουν ουσιαστικά την κατάσταση που επικρατεί σήμερα, ώστε να αποφευχθεί για ένα ιδιαίτερα μεγάλο διάστημα μια βαθιά οικονομική κρίση ή ακόμα περισσότερο να υπάρχει η δυνατότητα συνεχούς ανάπτυξης. Κάτι τέτοιο συμβαίνει για δύο λόγους. Πρώτον, διότι οι διάφοροι επιστήμονες, επηρεασμένοι από την οικονομική σχολή σκέψης που ακολουθούν και ταυτόχρονα, από το αντικείμενο στο οποίο ειδικεύονται, προτείνουν μέτρα περιορισμένης εμβέλειας που θα επηρέαζαν μόνο κάποια από τα μέρη που αποτελούν ένα οικονομικό σύστημα. Το δεύτερο, και πιο σημαντικό στοιχείο, που οδηγεί στη μειωμένη επιτυχία, είναι το γεγονός ότι βασικές αρχές και αξίες που αποτέλεσαν τη βάση για την οικοδόμηση του συστήματος, υπήρξαν αντικείμενο παρερμηνειών και παρεξηγήσεων. Έτσι, έννοιες όπως ευημερία και ποιότητα ζωής έγιναν συνώνυμο της ανεξέλεγκτης κατανάλωσης και ο ελεύθερος ανταγωνισμός θεωρήθηκε ισοδύναμος με την έλλειψη ελέγχου και κανόνων. Μια τέτοια έλλειψη στην ουσία εντείνει τον μη δίκαιο ανταγωνισμό αφού δίνει την ευκαιρία στους συμμετέχοντες να λειτουργούν με αθέμιτο τρόπο με αποτέλεσμα, αντί η ποιότητα των αγαθών και υπηρεσιών να βελτιώνεται σε σχέση με την τιμή τους, αυτή να χειροτερεύει και να αυξάνονται τα περιθώρια κέρδους.

Ταυτόχρονα, η ανεξέλεγκτη αύξηση της κατανάλωσης, αν και βραχυπρόθεσμα παράγει ταχείς ρυθμούς ανάπτυξης και βοηθάει στην επέκταση των εταιριών και των οικονομιών, μακροπρόθεσμα δημιουργεί έναν φαύλο κύκλο όπου οι εταιρίες, στην προσπάθεια τους να διατηρήσουν την κατανάλωση και συνεπώς τα κέρδη τους σε αυξημένα επίπεδα, αναγκάζονται να εμφανίσουν συνεχώς καινούργια προϊόντα που όμως, λόγω έλλειψης χρόνου, δεν είναι αποτέλεσμα τεχνολογικής έρευνας αλλά έρευνας μάρκετινγκ. Το αποτέλεσμα τέτοιας πρακτικής είναι τα καινούργια προϊόντα που παρουσιάζονται να είναι απλά παραλλαγές παλαιότερων χωρίς να εισάγουν ουσιαστική τεχνολογική ή ποιοτική πρόοδο. Με τον τρόπο αυτό, το σύστημα αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς και είναι πιθανό να καταρρεύσει τελικά.

Επομένως, θα προσπαθήσουμε αρχικά να ορίσουμε τι θεωρούμε ότι προσφέρει μακροχρόνια ευημερία στα οικονομούντα άτομα και πως ακριβώς αντιλαμβανόμαστε τον ελεύθερο και θεμιτό ανταγωνισμό.

Αν και θεωρείται ότι η ταχεία ανάπτυξη σε συνδυασμό με την αντίστοιχη αύξηση της κατανάλωσης προσφέρουν αύξηση του βιοτικού επιπέδου των ατόμων αυτό συμβαίνει μόνο από υλικής πλευράς. Αν αναλογιστεί κανείς την ανησυχία και την αβεβαιότητα που μια τέτοια κατάσταση προκαλεί, θα αντιληφθεί ότι σε μακροπρόθεσμο επίπεδο η ευημερία των ατόμων μειώνεται καθώς αυξάνεται η αβεβαιότητα, ειδικά όταν παρουσιάζονται οικονομικές διαταραχές που επιβεβαιώνουν το προσωρινό της κατάστασης. Για το λόγο αυτό, θεωρήσαμε ότι τα άτομα θα εμφανίζουν πραγματική και συνεχή αύξηση της ευημερίας τους στο πλαίσιο

ενός συστήματος όπου, η κατανάλωση θα αυξάνεται σταθερά για μεγάλες χρονικές περιόδους, ακόμα και διαρκώς, προσφέροντας τη δυνατότητα μακροπρόθεσμου σχεδιασμού που συνεπάγεται αυξημένο αίσθημα ασφάλειας και σταθερότητας. Η άποψη αυτή ενισχύεται από την Πυραμίδα Ανθρώπινων Αναγκών του Maslow (Πίνακας 1). Θεωρούμε ότι η ολοένα μεγαλύτερη κατανάλωση δεν στοχεύει στην κάλυψη των βασικών αναγκών που αποτελούν το πρώτο σκαλοπάτι της πυραμίδας, αλλά στην κάλυψη συναισθημάτων αυτοεκτίμησης, στα οποία συμπεριλαμβάνεται και η αίσθηση του ατόμου ότι έχει πετύχει. Δηλαδή, μέσω του τι καταναλώνει κάποιος μετρείται και πόσο πετυχημένος είναι. Το στάδιο αυτό είναι το τέταρτο κατά σειρά και επομένως έρχεται μετά από αυτό της ασφάλειας για το μέλλον.

Σε ότι αφορά την ανεργία, που είναι υψηλή τα χρόνια που διαδέχονται μια κρίση και που αποτελούν το σημείο έναρξης της φάσης ανάπτυξης, σίγουρα θα προκαλέσει κάποια κοινωνική ένταση. Όταν όμως γίνει φανερό ότι η ανεργία αυτή θα μειώνεται σταθερά και διαρκώς, θα ανακτηθεί και η εμπιστοσύνη ότι αυτή θα εξαλειφθεί και επομένως η ένταση θα υποχωρήσει.

Ο σκοπός του δίκαιου και ελεύθερου ανταγωνισμού είναι όλες οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν σε μια οικονομία να ανταγωνίζονται με ίσους και δίκαιους όρους. Αυτό αποκλείει το κράτος από το να παρέμβει υπέρ της μίας ή της άλλης επιχείρησης, χωρίς αυτό να συνεπάγεται την έλλειψη κανόνων ή την περιορισμένη εφαρμογή τους. Ακόμη και αν αυτοί οι κανόνες είναι πολύ αυστηροί, εφόσον εφαρμόζονται σε όλες τις επιχειρήσεις κάποιου κλάδου και δεν ευνοούν μία από αυτές έναντι των άλλων, ο

ελεύθερος ανταγωνισμός δεν υποβαθμίζεται. Ακόμη περισσότερο, με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό ο θεμιτός ανταγωνισμός δεδομένου ότι οι σωστοί, δίκαιοι και αυστηροί στην εφαρμογή τους κανόνες δεν επιτρέπουν τη χρήση της εξουσίας που συνδέεται με το μέγεθος ενός οργανισμού. Σχετικά με τα πιο πάνω, ο Douglass North αναφέρει στο βιβλίο του “Institutions, Institutional Change and Economic Performance” ότι οι θεσμοί θέτουν τους κανόνες του παιχνιδιού και οι οργανισμοί και οι επιχειρηματίες τους είναι οι παίκτες, ενώ το κράτος είναι ο διαιτητής που επηρεάζει το παιχνίδι όταν ευνοεί κάποιον έναντι των άλλων και όχι όταν είναι αυστηρός με όλους.

Το ιδανικό για τους θεωρητικούς οικονομολόγους που έχουν ασχοληθεί με την ανάπτυξη και τους οικονομικούς κύκλους είναι να βρεθεί τρόπος ώστε οι οικονομίες να συνεχίζουν να αναπτύσσονται αδιάκοπα, χωρίς να χρειαστεί να περνούν από ύφεση. Κάτι τέτοιο όμως δεν έχει επιτευχθεί ακόμη, αν και έχει γίνει μεγάλη πρόοδος στο θέμα αυτό. Τούτο συμβαίνει επειδή ακόμη και η θεωρία που βρίσκεται πιο κοντά στην επίτευξη του στόχου αυτού, δηλαδή η «Νέα Θεωρία περί Ανάπτυξης» (New Growth Theory), δεν μπορεί να παρουσιάσει με ακρίβεια μια συνταγή για το πώς μπορεί η ανάπτυξη να είναι συνεχής.

Πιο αναλυτικά, η κεντρική ιδέα της θεωρίας είναι ότι το κλειδί για την ανάπτυξη είναι η συνεχής παραγωγή νέας «γνώσης». Τούτο, φαίνεται πολύ λογικό αν αναλογιστεί κανείς ότι κάθε φορά που ανακαλύπτεται ένας νέος τρόπος χρήσης και

συνδυασμού των πόρων που διαθέτουμε, οι υπολογισμοί σχετικά με το υπαρκτό περιθώριο ανάπτυξης διαφέρουν και πρέπει να γίνουν εκ νέου.

Σε αυτή την περίπτωση όμως, η ερώτηση που αναφέρεται είναι: αφού γνωρίζουμε τι χρειάζεται ώστε να πετύχουμε συνεχή ανάπτυξη, γιατί έως τώρα δεν έχουν αποφευχθεί οι υφέσεις στις οικονομίες;

Η απάντηση είναι ότι, δεν μπορούμε να προβλέψουμε πότε θα παραχθεί η νέα «γνώση». Ο Romer (1992) έχει εκτιμήσει ότι, αν από ένα σύνολο εκατό χημικών συστατικών, σε κάθε δευτερόλεπτο, από την αρχή του κόσμου, το κάθε άτομο του πλανήτη δοκίμαζε να ενώσει δύο από αυτές τις χημικές ουσίες, μέχρι σήμερα θα είχε δοκιμαστεί κάτω από το 1% των πιθανών συνδυασμών. Εν ολίγοις, οι δυνατότητες χρήσης των διαθέσιμων πόρων δεν έχουν ανακαλυφθεί ακόμη ούτε στο ελάχιστο. Πάρα ταύτα όμως, δεν μπορούμε να πούμε πότε θα εμφανιστούν οι εφευρέσεις που οδηγούν στον εκ νέου υπολογισμό του περιθωρίου ανάπτυξης, επειδή αυτές συμβαίνουν συνήθως, σε ένα βαθμό, τυχαία.

Επομένως, στην παρούσα εργασία θα υποστηριχθεί ότι αυτό που είναι δυνατό να γίνει ώστε να εξασφαλισθεί στο μέγιστο βαθμό η συνεχής ανάπτυξη είναι, να δημιουργηθεί ένα σύστημα που από την μία πλευρά θα προωθεί όσο το δυνατόν περισσότερο, όχι μόνο τη βελτίωση της υπάρχουσας γνώσης, αλλά κυρίως την δημιουργία νέας και από την άλλη θα φροντίζει το περιθώριο για ανάπτυξη που ισχύει σε κάθε δεδομένη στιγμή, να χρησιμοποιηθεί με μεγάλη σύνεση ώστε, να δοθεί η ευκαιρία στη «γνώση» να εμφανιστεί πριν έρθει η ώρα της ύφεσης.

Σε ότι αφορά το πρώτο σκέλος, εκτός από κάποια μέτρα που μπορεί να ληφθούν ώστε να ευνοηθεί η έρευνα και η εξάπλωση της γνώσης, δεν είναι δυνατό να γίνουν πάρα πολλά πράγματα. Δηλαδή, αφού εφαρμοστούν τα απαραίτητα μέτρα ακολουθεί το στάδιο της αναμονής. Για το δεύτερο όμως, θα πρέπει να δείξουμε πως, μέσα από τη σωστή οργάνωση και εποπτεία, θα επιτυγχάνεται κάθε έτος ένα χαμηλό αλλά σταθερό ποσοστό ανάπτυξης και ταυτόχρονα θα αποφεύγονται οι διαταραχές (shocks) στην οικονομία, ώστε αυτή να αναπτύσσεται αργά, αλλά σταθερά και αδιάλειπτα για μεγάλες χρονικές περιόδους.

2. Αναγκαίες προϋποθέσεις

Όπως σημειώθηκε πιο πάνω, οι στόχοι που έχουμε είναι στην ουσία, δύο: Ο πρώτος είναι αυτός της εύρεσης της «νέας» γνώσης, και ο άλλος αφορά το πώς θα πρέπει να οργανωθεί το οικονομικό σύστημα ώστε να υπάρχει ο απαραίτητος χρόνος έως όταν ανακαλυφθεί η προαναφερθείσα γνώση.

Σε ότι αφορά την εύρεση της νέας γνώσης, αυτό που την επηρεάζει είναι οι συνολικές επενδύσεις σε R&D και τι ποσοστό από αυτές αντιστοιχεί σε κάθε κλάδο έρευνας, η αναλογία του πληθυσμού που απασχολείται στη δραστηριότητα αυτή, το επίπεδο μόρφωσης και εξειδίκευσής του και το επίπεδο και η ταχύτητα διάδοσης της γνώσης μεταξύ ερευνητικών έργων του ίδιου ή διαφορετικού κλάδου.

Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι το κράτος που θα μπει στην διαδικασία ενός τέτοιου εγχειρήματος θα πρέπει αρχικά να υπολογίσει το επίπεδο στο οποίο θέλει να κυμαίνονται οι επενδύσεις σε R&D. Το επίπεδο αυτό θα πρέπει να είναι τέτοιο ώστε να υπάρχουν αρκετοί πόροι για να προχωρήσουν οι έρευνες, χωρίς όμως να τους στερηθούν τα άλλα τμήματα της παραγωγικής διαδικασίας. Επίσης, θα πρέπει να διαχέονται δίκαια σε όλο το φάσμα των επιστημονικών κλάδων για να μην αναγκαστεί η οικονομία να ακολουθήσει κάποια συγκεκριμένη πορεία πριν γίνουν σαφείς οι μακροπρόθεσμες δυνατότητες που αυτή προσφέρει. Σημειώνεται επίσης ότι, αφού η «νέα» γνώση δημιουργεί περιθώρια ανάπτυξης, ενώ η εξέλιξή της τα χρησιμοποιεί, είναι αναγκαίο να υπολογιστεί με σαφήνεια ποιο ποσοστό των επενδύσεων σε R&D θα υιοθετείται και προς ποια κατεύθυνση ώστε να δοθεί το απαιτούμενο βάρος στο καθένα από τα δύο αυτά στοιχεία.

Σχετικά με την απασχόληση στο τμήμα της έρευνας, θα πρέπει να προβλεφθεί ο απαραίτητος αριθμός επιστημόνων ώστε να κινηθεί με τις ταχύτητες που έχουμε επιλέξει. Έτσι, θα πρέπει να δημιουργηθούν μόνο εκείνες οι θέσεις εργασίας και εκπαίδευσης που χρειαζόμαστε καθώς ένας υπερβολικά μεγάλος αριθμός απασχολούμενων μπορεί να επιταχύνει τη διαδικασία, ενώ ένας μικρός μπορεί να την καθυστερήσει. Για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο να οργανωθεί ανάλογα το σύστημα εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες του προκειμένου να ωθήσει τους εκπαιδευόμενους προς τις κατευθύνσεις που χρειάζεται.

Σχετικά με τη διάδοση της τεχνολογίας, αυτό που επιζητείται είναι ταχύτητα στην ανακάλυψη «νέας» γνώσης και επιβράδυνση του μετασχηματισμού της σε προϊόν. Θα αναζητηθεί επίσης, η διαφοροποίηση των προϊόντων ώστε να ευνοηθεί ο ανταγωνισμός. Για τον λόγο αυτό, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να προωθούν τις κοινοπραξίες στο πρώτο σκέλος, ενώ στο δεύτερο θα πρέπει να υπάρχει η νομοθεσία πνευματικών δικαιωμάτων που να προστατεύει την κάθε παραλλαγή νέας γνώσης. Τα πνευματικά δικαιώματα σε ότι αφορά την ανακάλυψη θα προστατεύουν την κοινοπραξία, με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι να θέλουν να πάρουν μέρος σε αυτήν. Αναλυτικότερη περιγραφή όμως, σχετικά με το πώς θα επιτευχθεί η από κοινού έρευνα, θα δοθεί σε μεταγενέστερο σημείο της εργασίας.

Έκτος από την τεχνολογία, για να παραταθεί η ανάπτυξη, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να υπολογίσουν, σύμφωνα με τα περιθώρια που υπάρχουν, ποιος θα είναι ο κατάλληλος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ. Σύμφωνα με αυτόν τον στόχο, θα εφαρμόζονται τα μέτρα που περιγράφει η εργασία και, σε περίπτωση αποκλίσεων θα γίνουν οι κατάλληλες ενέργειες ώστε αυτές να εξαλειφθούν. Μαζί με τα μέτρα για τον περιορισμό των επενδύσεων, της αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας, της κερδοσκοπίας στις αγορές μετοχών και άλλα που θα αποβλέπουν στην επίτευξη του επιθυμητού ποσοστού ανάπτυξης, είναι πολύ σημαντικό το κράτος να είναι αξιόπιστο και να επιτυγχάνει τις προβλέψεις που πραγματοποιεί σχετικά με τις μεταβλητές της οικονομίας επειδή, μόνο έτσι μπορούν να αποφευχθούν οι διαταραχές που απειλούν τη σταθερότητά της.

3. Θεωρίες

Στο τμήμα αυτό της εργασίας θα παρουσιαστούν περιληπτικά, ορισμένες θεωρίες που θα φανούν χρήσιμες για την επίτευξη των σκοπών της. Βέβαια, δεν θα χρησιμοποιηθούν όλες αυτές εξ' ολοκλήρου, καθώς σε πολλές πλευρές είναι και αντίθετες μεταξύ τους. Αυτό που θα επιχειρηθεί είναι, η άντληση από την κάθε θεωρία των στοιχείων εκείνων που είναι αναγκαία για την ολοκλήρωση της εργασίας, και στη συνέχεια, δεδομένου ότι δεν ανήκουν όλα στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο, η εξασφάλιση της συμβατότητάς τους.

3.1. Τεχνολογική Πρόοδος, «Δημιουργική Καταστροφή» και Επιχειρηματικότητα στον Joseph Schumpeter

Τα τελευταία χρόνια το όνομα του Joseph Schumpeter έχει περάσει από την αφάνεια στη δόξα. Αυτό συνέβη πρώτον, εξαιτίας της σημασίας που δόθηκε τα τελευταία χρόνια στη μελέτη της επιχειρηματικότητας και δεύτερον, επειδή από το 1990 και μετά, στηριζόμενοι στις απόψεις που διατύπωσε ο ίδιος τις δεκαετίες του '30, του '40 και του '50, πολλοί επιστήμονες έχουν διαμορφώσει θεωρίες γνωστές με την ονομασία "Schumpeterian Growth Theories" και οι οποίες πλέον αποτελούν ένα σημαντικό τμήμα των σύγχρονων θεωριών ανάπτυξης.

Στο πρώτο βιβλίο του Schumpeter (1926) που μεταφράστηκε το 1934 στα αγγλικά, ο συγγραφέας εισάγει την έννοια της «δημιουργικής καταστροφής» (creative destruction). Ο όρος αυτός αναφέρεται στην ενδογενή εισαγωγή νέων προϊόντων ή/και διαδικασιών. Πιο αναλυτικά, οι επιχειρηματίες ενσωματώνουν τη νέα τεχνολογία με σκοπό την εύρεση νέων προϊόντων και παραγωγικών διαδικασιών, ταυτόχρονα όμως καταστρέφοντας τα παλαιά. Εδώ, η λέξη «ενδογενής», αναφέρεται σε νεωτερισμούς που απορρέουν από συνειδητές ενέργειες των οικονομικών παραγόντων με σκοπό τη μεγιστοποίηση των κερδών ή της χρησιμότητάς τους. Στο βιβλίο αυτό, ο Schumpeter, αναλύει, με αποτέλεσμα να κατανοηθεί για πρώτη φορά η σημασία που έχει για την καπιταλιστική οικονομία, το ρόλο της επιχειρηματικότητας, αφού ο επιχειρηματίας είναι ο πρωταγωνιστής στην διαδικασία εύρεσης και εφαρμογής του νεωτερισμού και της «δημιουργικής καταστροφής». Σε αυτό το σημείο πρέπει να προστεθεί το γεγονός ότι, για τον Schumpeter, η έννοια του νεωτερισμού ξεπερνά τα πλαίσια της καθαυτής τεχνολογικής προόδου καθώς συμπεριλαμβάνει πέντε περιπτώσεις: «(1) Την εισαγωγή ενός νέου προϊόντος [...] ή μιας νέας ποιότητας προϊόντος. (2) Την εισαγωγή μιας νέας μεθόδου παραγωγής, που δεν έχει ακόμα δοκιμαστεί εμπειρικά στον κλάδο με τον οποίο σχετίζεται, που δεν χρειάζεται να στηρίζεται σε μια καινούργια επιστημονική ανακάλυψη, και μπορεί επίσης να αποτελεί έναν νέο τρόπο χειρισμού ενός εμπορικού αγαθού. (4) Την κατάκτηση μιας νέας πηγής ακατέργαστων ή κατεργασμένων πρώτων υλών, και πάλι ασχέτως από το αν η πηγή ήδη υπάρχει ή πρέπει να δημιουργηθεί. (5) Την εφαρμογή νέου τρόπου οργάνωσης οποιουδήποτε βιομηχανικού κλάδου, όπως η δημιουργία μονοπωλιακής θέσης [...] ή η διάλυση αυτής.»

Τις απόψεις του σχετικά με τη «δημιουργική καταστροφή» και τη σημασία της τεχνολογίας ο Schumpeter τις διατύπωσε και στα μεταγενέστερα βιβλία του. Αυτό στο οποίο όμως διαφοροποιήθηκε, και που έκανε, όπως αναφέρει ο Langlois (2002), τη βιβλιογραφία για την τεχνολογική πρόοδο να αναφέρεται στην ύπαρξη δύο Schumpeter, ήταν η άποψή του σχετικά με την εξέλιξη της σημασίας του επιχειρηματία στην καπιταλιστική οικονομία και η εξέλιξη του ίδιου του συστήματος. Ειδικότερα, επιχειρηματολογεί (Schumpeter, 1942) ότι ο καπιταλισμός δεν θα μπορέσει να επιβιώσει στο χρόνο και θα αντικατασταθεί κάποια στιγμή από το σοσιαλισμό. Παρόλο που φτάνει στο ίδιο συμπέρασμα όπως ο Marx, οι λόγοι που παρουσιάζει είναι πολύ διαφορετικοί. Αυτοί δεν είναι τα ελαττώματα ή η έλλειψη σταθερότητας του συστήματος, αλλά αντίθετα η ανώτερη του απόδοση και αποτελεσματικότητα.

Ο Schumpeter υποστήριξε ότι η σημασία του επιχειρηματία θα μειώνεται όλο και περισσότερο, και αυτό θα είναι μια από τις σημαντικότερες δυνάμεις στο πέρασμα από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό. Κάτι τέτοιο θα συμβεί επειδή μέσα από τις μοντέρνες τεχνικές και τους μοντέρνους τρόπους οργάνωσης, η διαδικασία εύρεσης καινοτομιών θα γίνεται όλο και πιο αυτοματοποιημένη. Οι νεωτερισμοί δεν θα είναι πια αποτέλεσμα των προσπαθειών και της λαμπρότητας ενός μόνο ατόμου, αλλά καρποί οργανωμένης εργασίας μεγάλων ομάδων, κάτι που μπορεί να γίνει αποτελεσματικά μόνο εντός του πλαισίου μεγάλων οργανισμών.

Χρησιμοποιώντας τα μεγάλα έσοδα που προσφέρει η σχεδόν μονοπωλιακή δύναμη, ο μεγάλος οργανισμός, θα μπορεί να επενδύσει στην τεχνολογία ώστε να πετύχει ακόμα πιο καλή θέση στην αγορά, οδηγώντας έτσι έξω από αυτήν τους μικρότερους ανταγωνιστές της και επομένως τον επιχειρηματία. Δηλαδή, λόγω της αποτελεσματικότητάς του, ο καπιταλισμός, θα υπονομεύσει την πολιτική του βάση και έτσι, οι δυνάμεις της «δημιουργικής καταστροφής» θα τον αντικαταστήσουν.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Schumpeter, οι επιχειρηματίες είναι η ραχοκοκκαλιά της μεγαλοαστικής τάξης και συνεπώς παρέχουν στον καπιταλισμό την θεσμική και πολιτική του βάση. Άρα, εξολοθρεύοντας τους επιχειρηματίες, ο καπιταλισμός θα γκρεμίσει τα πολιτικά του θεμέλια, έχοντας ταυτόχρονα να αντιμετωπίσει, λόγω ύπαρξης πλέον μόνο μεγάλων επιχειρήσεων, μια ολοένα και αυξανόμενη εχθρότητα. Στο σημείο αυτό, οι διανοούμενοι θα παίξουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο, διατυπώνοντας την κριτική τους απέναντι στις πολυεθνικές και τους θεσμούς τους, μέχρι που τελικά, θα λάβει χώρα μια ειρηνική και δημοκρατική μετάβαση στο σοσιαλισμό.

Οι Henrekson και Jakobsson (2001), επαναλαμβάνουν επιγραμματικά τις υποδείξεις που έκανε ο Schumpeter σχετικά με την εξέλιξη της καπιταλιστικής οικονομίας:

- 1) Η συντριπτική πλειοψηφία των νεωτερισμών θα γίνεται σε μεγάλες επιχειρήσεις
- 2) Οι μεγάλες επιχειρήσεις θα επικρατούν όλο και περισσότερο στις οικονομίες
- 3) Νέες και μικρές επιχειρήσεις θα έχουν έναν φθίνοντα ρόλο στις οικονομίες

- 4) Η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας θα αυξάνεται μέσα στο χρόνο
- 5) Το ευρύ κοινό, και ιδιαίτερα οι διανοούμενοι, θα γίνεται όλο και πιο εχθρικό απέναντι στον καπιταλισμό
- 6) Ο σοσιαλισμός θα αντικαταστήσει τον καπιταλισμό

Οι συγγραφείς αυτοί επίσης σημειώνουν ότι οι παγκόσμιες εξελίξεις αποκάλυψαν και δυο σημαντικά σφάλματα (μειονεκτήματα) της ανάλυσης του Schumpeter. Πρώτον, η έκδηλη αποτυχία του σοσιαλισμού στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης αντιπαραβάλλεται στην άποψη ότι ο σοσιαλισμός μπορεί να λειτουργήσει. Δεύτερον, ενώ ο Schumpeter θεωρούσε ότι η σύγχρονη τεχνολογία θα αύξανε τη δύναμη των μεγάλων επιχειρήσεων, δεν προέβλεψε την αναγέννηση της επιχειρηματικότητας που παρουσιάστηκε στις Δυτικές χώρες γύρω στο 1980.

Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν γίνεται προσπάθεια υποστήριξης της μετάβασης σε ένα σοσιαλιστικό σύστημα. Σίγουρα, όπως αναφέρεται και πιο πάνω, ο σοσιαλισμός δεν απέδειξε ότι μπορεί να λειτουργήσει. Αυτό που επιδιώκεται είναι να τονιστεί το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, αν και η τελευταία υπόδειξη είναι μακριά από την πραγματικότητα και η προτελευταία εμφανίζεται σε περιορισμένο βαθμό και, θα έλεγε κανείς, σε παροδικά χρονικά διαστήματα, οι πρώτες τέσσερις έχουν κάνει αισθητή την παρουσία τους. Επίσης, αποτελούν παράγοντες που μπορούν να δημιουργήσουν συγκρούσεις και ακόμη περισσότερο, να οδηγήσουν τις οικονομίες σε τέλμα. Ακόμα και το δεύτερο ελάττωμα που αναφέρθηκε πιο πάνω δεν αποτελεί αμετάκλητη διάψευση του Schumpeter, αφού η έκρηξη επιχειρηματικότητας

παρουσιάστηκε σε χρονικό σημείο που είχε κάνει την εμφάνιση της η «νέα» τεχνολογία που στην ουσία δημιούργησε χώρο για συγκρότηση νέων κλάδων της οικονομίας, όπου δηλαδή δεν υπήρχαν εδραιωμένες μεγάλες επιχειρήσεις. Αυτοί όμως δημιουργήθηκαν με πολύ γρήγορους ρυθμούς με αποτέλεσμα σήμερα, να είμαστε σχεδόν στην ίδια κατάσταση που περιέγραφε ο Schumpeter. Αν δεν εμφανιζόταν η «νέα» τεχνολογία και απλά εξελισσόταν η παλαιά, πιθανόν η επιχειρηματική έκρηξη να μην λάμβανε χώρα. Επομένως, μπορεί να ειπωθεί ότι οι πρώτες τέσσερις υποδείξεις περιγράφουν με σχετική ακρίβεια τι θα συμβεί σε περίπτωση που δεν εμφανιστεί εγκαίρως «νέα» γνώση. Και αφού, όπως θα δούμε στη συνέχεια της εργασίας, δεν είναι πάντα βέβαιο πότε θα γίνει κάτι τέτοιο, το ερώτημα που τίθεται είναι: Τι θα συμβεί πρώτα;

Θεωρούμε ότι, η απάντηση που αναζητούμε δεν είναι διαθέσιμη, θα πρέπει να γίνουν κάποιες αλλαγές στο παρόν καπιταλιστικό σύστημα, όχι για να το αντικαταστήσουμε αλλά για να το ορίσουμε εκ νέου, με σκοπό να μας εξασφαλίσει τον απαραίτητο χρόνο ώστε να δημιουργούμε συνεχώς επιπλέον περιθώρια μέσω της δημιουργίας «νέας» γνώσης.

3.2. Schumpeterian Growth Theory

Στη Schumpeterian Growth Theory (εφεξής SGT) η ανάπτυξη βασίζεται στην ενδογενή εισαγωγή νέων προϊόντων και/ή διαδικασιών και διέπεται από την διαδικασία «δημιουργικής καταστροφής» που ανέπτυξε ο Schumpeter. Όπως

αναφέρουν οι Dinopoulos και Sener (2007), η SGT ξεκίνησε περίπου στα τέλη της δεκαετίας του '80 με αρχές της δεκαετίας του '90 με τη δημοσίευση τεσσάρων άρθρων και η ταχεία της εξέλιξη ακολούθησε και αυτή τη διαδικασία της «δημιουργικής καταστροφής». Οι τέσσερις μελέτες που αποτέλεσαν τις βάσεις της θεωρίας εκπονήθηκαν από τους Romer (1990), Segerstrom, Anant και Dinopoulos (1990), Grossman και Helpman (1991) και Aghion και Howitt (1992).

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 αναπτύχθηκε το πρώτο στάδιο της SGT. Αυτό περιλαμβάνει μοντέλα ανάπτυξης που επικεντρώνονται στις επιπτώσεις των πολιτικών στη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και την ευημερία. Σχετικά με τα θεωρητικά αυτά μοντέλα, που ονομάστηκαν και “New Growth Theory”, ο Jones (1995a, 1995b) υποστηρίζει, ότι ενσωματώνουν μια ιδιότητα “ της επίδρασης κλίμακας”, που σημαίνει ότι ο ρυθμός τεχνολογικής προόδου θεωρείται ανάλογος με το επίπεδο επενδυτικών υπηρεσιών για Έρευνα και Ανάπτυξη, που με τη σειρά του παράγεται από μια εξίσωση παραγωγής σταθερών αποδόσεων κλίμακας. Αν, για παράδειγμα, διπλασιαστούν όλες οι εισροές R&D, τότε θα διπλασιαστεί και το επίπεδο επενδύσεων σε Έρευνα και Ανάπτυξη. Η ιδιότητα αυτή συνεπάγεται ότι το μακροπρόθεσμο ποσοστό αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος μιας οικονομίας αυξάνεται, μετρούμενο σε σχέση με τον πληθυσμό της. Δηλαδή, αν ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού είναι θετικός, τότε το ποσοστό αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος μεγαλώνει γεωμετρικά και, σε κατάσταση ισορροπίας γίνεται άπειρο. Κάτι τέτοιο όμως δεν επαληθεύεται από στοιχεία χρονοσειρών από ανεπτυγμένες χώρες. Τα στοιχεία αυτά έδειξαν ότι, ενώ οι πόροι για R&D έχουν αυξηθεί

γεωμετρικά, τα ποσοστά αύξησης της κατά κεφαλήν παραγωγής παραμένουν σχετικώς σταθερά.

Επειδή τα αρχικά μοντέλα δεν συμβάδιζαν πάντα με τα υπάρχοντα δεδομένα, χρειάστηκε να εξελιχθούν ώστε να περιοριστεί η ιδιότητα της επίδρασης κλίμακας με σκοπό η θεωρία να συμβαδίζει με τα δεδομένα που υπάρχουν. Την πρώτη προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση αποτελούν τα «Εξωγενή Υποδείγματα Ανάπτυξης κατά Schumpeter χωρίς Επιδράσεις Κλίμακας» (Exogenous Schumpeterian-Growth Models without Scale Effects). Εδώ εισάγεται η έννοια των φθινουσών τεχνολογικών ευκαιριών. Θεωρείται δηλαδή, ότι καθώς αυξάνεται το επίπεδο της τεχνολογίας, αυξάνεται και το επίπεδο δυσκολίας της R&D. Σημειώνεται ότι στα μοντέλα αυτά η διαφοροποίηση των προϊόντων είναι κάθετη και η ιδιότητα των επιδράσεων κλίμακας εξαλείφεται με την υπόθεση ότι το επίπεδο δυσκολίας για R&D αυξάνεται καθώς οι επενδύσεις σε αυτή συσσωρεύονται σε κάθε κλάδο.

Επομένως, το ποσοστό αύξησης της τεχνολογίας, αλλά και του κατά κεφαλήν εισοδήματος, είναι ανάλογο με το εξωγενές ποσοστό αύξησης του πληθυσμού. Σε κατάσταση ισορροπίας, λόγω των φθινουσών αποδόσεων σε προσπάθειες R&D, οι ερευνητές γίνονται λιγότερο παραγωγικοί με την πάροδο του χρόνου καθώς το επίπεδο γνώσεων αυξάνεται. Για να συγκρατηθεί ο ρυθμός των νεωτερισμών και της ανάπτυξης σε σταθερό επίπεδο θα πρέπει να υπάρχει αύξηση στην απασχόληση ερευνητών. Σε αντίθεση με το νεοκλασικό μοντέλο, όπου το επίπεδο τεχνολογικής

αλλαγής θεωρείται σταθερό, τα εξωγενή μοντέλα της SGT δημιουργούν μεταβολές στο ρυθμό τεχνολογικής αλλαγής κατά την μετάβαση στην κατάσταση ισορροπίας.

Ο δεύτερος τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα των επιδράσεων κλίμακας είναι με τη χρήση ενός πλαισίου δυο διαστάσεων, δηλαδή διαφοροποίηση προϊόντων και κάθετα και οριζόντια. Η οριζόντια διαφοροποίηση εμφανίζεται υπό τη μορφή της συσσώρευσης ποικιλίας και εξαλείφει την ιδιότητα των επιδράσεων κλίμακας με έναν τρόπο παρόμοιο με το Εξωγενές Μοντέλο της SGT. Την ίδια στιγμή, η κάθετη διαφοροποίηση παρέχει βελτιώσεις στην ποιότητα ή καινοτομίες στις διαδικασίες και παράγει ενδογενή μακροχρόνια ανάπτυξη. Η προσέγγιση αυτή απαιτεί την ύπαρξη μιας αναλογικής σχέσης μεταξύ της δυσκολίας της R&D και του μεγέθους της ποικιλίας. Στη συνέχεια, υπό τις σωστές υποθέσεις σχετικά με τη δομή της αγοράς, μπορεί να αποδειχθεί ότι το μέγεθος της ποικιλίας είναι ανάλογο του μεγέθους του πληθυσμού. Επομένως, εμφανίζεται μια γραμμική σχέση μεταξύ της δυσκολίας για R&D και του μεγέθους του πληθυσμού, η οποία καταργεί την ιδιότητα των επιδράσεων κλίμακας και εγκαθιστά το μηχανισμό της επέκτασης της ποικιλίας.

Οι Aghion και Howitt (1998) προτείνουν ένα μηχανισμό για τον προσδιορισμό της εξέλιξης της ποικιλίας. Ο περιορισμός που τίθεται στο μηχανισμό αναφέρει ότι σε κάθε χρονικό σημείο το επίπεδο απασχόλησης σε παραγωγή και R&D πρέπει να ισούται με το μέγεθος του πληθυσμού. Άρα, οποιαδήποτε πολιτική που επιφέρει μεταβολές στην κατανομή απασχόλησης μεταξύ παραγωγής και R&D εντός ενός κλάδου, επηρεάζει και την μακροχρόνια ανάπτυξη.

Η τρίτη προσέγγιση για την απάλειψη της ιδιότητας που μας απασχολεί βασίζεται στην έννοια των «Δραστηριοτήτων Προστασίας Κερδών» (Rent Protection Activities) (εφεξής RPAs). Την έννοια αυτή πρότειναν οι Dinopoulos και Syropoulos (2006) και θα λειτουργεί στο πλαίσιο ενός μοντέλου που ανέπτυξαν οι Grossman και Herlman (1991). Σε αυτού του είδους τα μοντέλα υπάρχει μια συνεχής σειρά από ίδιους ως προς την διαρρύθμιση κλάδους. Σε κάθε κλάδο μια μονοπωλιακή επιχείρηση παράγει ένα προϊόν τελευταίας τεχνολογίας, κερδίζοντας προσωρινά οικονομικά κέρδη («ενοίκια»). Οι ανταγωνιστές διεκδικούν μερίδιο από αυτά τα κέρδη με το να επενδύουν σε R&D προσπαθώντας να βρουν ένα προϊόν υψηλής ποιότητας για να αντικαταστήσουν τον μονοπωλητή. Ο τελευταίος έχει ισχυρά κίνητρα να διαθέσει πόρους σε δραστηριότητες που προστατεύουν την πνευματική του ιδιοκτησία και επιμηκύνουν τη διάρκεια του μονοπωλίου. Έτσι, θα επενδύσει, για παράδειγμα, στο να αυξήσει την πολυπλοκότητα του προϊόντος για να μειώσει τη διαρροή γνώσης ή να δημιουργήσει μια ομάδα νομικών συμβούλων ώστε να διεκδικήσει δικαστικά παραβιάσεις πατέντας, και άλλα. Στα μοντέλα που χρησιμοποιούν την RPA προσέγγιση, η εισαγωγή νέων προϊόντων σε κάθε κλάδο διέπεται από διαδοχικούς διαγωνισμούς νεωτερισμών, και όχι από κούρσες εξέλιξης τεχνολογίας μέσω R&D. Οι διεκδικητές διαλέγουν το επίπεδο επενδύσεων σε Έρευνα και Τεχνολογία, ενώ ο μονοπωλητής διαλέγει το επίπεδο των RPAs. Επομένως, η δυσκολία για R&D θεωρείται ευθύς ανάλογη με το επίπεδο των RPAs και αυτό σημαίνει ότι είναι ενδογενής.

Σημειώνεται ότι σε κατάσταση ισορροπίας, αν η προσφορά εργασίας αυξηθεί σημαντικά, τότε και ο αριθμός των απασχολουμένων σε R&D από τους διεκδικητές και ο αριθμός των απασχολουμένων σε RPAs από το μονοπωλητή θα αυξηθούν σημαντικά. Οι δυο επιδράσεις αναιρούν η μία την άλλη και εξαλείφεται έτσι η ιδιότητα των επιδράσεων κλίμακας. Επίσης, το μακροπρόθεσμο ποσοστό βελτίωσης της τεχνολογίας αλλά και της κατά κεφαλήν χρησιμότητας σχετίζεται θετικά με τον αριθμό των νεωτερισμών και το ποσοστό απασχόλησης αφιερωμένο σε R&D. Οπότε, οποιαδήποτε πολιτική που μεταβιβάζει πόρους από παραγωγή σε R&D αυξάνει το επίπεδο μακροχρόνιας «Σουμπετεριανής Ανάπτυξης». Επιπλέον, αλλαγές στην αποτελεσματικότητα των RPAs ή αλλαγές στο ποσοστό απασχολουμένων σε αυτές, επηρεάζουν το ρυθμό της μακροπρόθεσμης ανάπτυξης.

Η ανάλυση που έγινε στο σημείο αυτό, αν και κουραστική, είναι εξαιρετικά χρήσιμη για τη συνέχεια της εργασίας αφού παρουσιάζει το γεγονός ότι η «νέα» γνώση, αφού ανακαλυφθεί και εμφανιστεί ως προϊόν στην αγορά, ακολουθεί μια φθίνουσα πορεία που σταματάει μόνο με την ανακάλυψη και άλλης «νέας» γνώσης. Έτσι, θα χρησιμοποιηθούν τα παραπάνω ως επιχειρήματα για τη λήψη μέτρων σχετικά με τον έλεγχο της εξέλιξης της τεχνολογίας. Σε ότι αφορά την ανακάλυψη «νέας» τεχνολογίας, με αυτή θα ασχοληθούμε παρακάτω διότι, αν και όπως φάνηκε δεν επαληθεύεται πλήρως από τα υπάρχοντα δεδομένα, θα μας βοηθήσει και αυτή για κάποια χρήσιμα συμπεράσματα.

3.3. New Growth Theory

Η «Νέα Θεωρία Ανάπτυξης», που ονομάζεται επίσης και «Θεωρία Ενδογενούς Ανάπτυξης», όπως αναφέρει και ο Cortright (2001), ενσωματώνει δύο πολύ σημαντικά στοιχεία: πρώτον, σε αντίθεση με προηγούμενες θεωρίες, που θεωρούσαν την τεχνολογία δεδομένη ή αποτέλεσμα παραγόντων που δεν σχετίζονται με την αγορά, βλέπει την τεχνολογική πρόοδο ως αποτέλεσμα της οικονομικής δραστηριότητας. Το δεύτερο στοιχείο έχει να κάνει με το ότι θεωρεί ότι η γνώση, σε αντίθεση με τα φυσικά αντικείμενα, χαρακτηρίζεται από αυξανόμενες αποδόσεις, που ωθούν τη διαδικασία της ανάπτυξης. Αυτό επειδή η γνώση μπορεί να μοιραστεί και να επαναχρησιμοποιηθεί απεριόριστα. Δηλαδή, το κόστος της νέας γνώσης έχει να κάνει με την ανακάλυψή της ενώ, από εκεί και έπειτα, όποτε αυτή αναπαράγεται, το κόστος είναι ελάχιστο. Για παράδειγμα, ένα νέο λογισμικό έχει πολύ υψηλό αρχικό κόστος – που έχει να κάνει με την έρευνα ή την παραγωγή του πρώτου CD, αλλά πολύ χαμηλό κόστος δημιουργίας ενός επιπλέον αντιγράφου.

Σχετικά με αυτό, ο Romer (1993, σελ. 345) αναφέρει ότι «Σε τελευταία ανάλυση, η αρχή όλων των βελτιώσεων όσον αφορά το βιοτικό επίπεδο μπορεί να εντοπιστεί σε ανακάλυψη πιο αποδοτικών τρόπων διαρρύθμισης των στοιχείων που βρίσκονται στον εξωτερικό φλοιό και την ατμόσφαιρα της Γης... Κανένα επίπεδο αποταμίευσης και επένδυσης, καμία πολιτική μακροοικονομικής ρύθμισης, κανένα πακέτο φορολογικών και καταναλωτικών κινήτρων δεν μπορεί να παράγει διατηρήσιμη ανάπτυξη χωρίς να συνοδεύεται από αμέτρητες, μεγάλες και μικρές, ανακαλύψεις

που απαιτούνται ώστε να παραχθεί επιπλέον αξία από μια συγκεκριμένη ποσότητα φυσικών πόρων.»

Επομένως, η κεντρική ιδέα της θεωρίας αυτής είναι ότι, επειδή το πάγιο κεφάλαιο και γενικά τα φυσικά αγαθά έχουν φθίνουσες αποδόσεις, η οικονομία δεν μπορεί να αναπτυχθεί μόνο προσθέτοντας όλο και περισσότερο αυτού του είδους κεφάλαιο, αλλά θα πρέπει να παράγει και «νέα» γνώση ή τεχνολογία.

Η γνώση περιλαμβάνει όλα όσα γνωρίζουμε για τον κόσμο μας, από τους κανόνες της φύσης και της φυσικής, μέχρι το πώς να κατασκευάσουμε ένα αυτοκίνητο ή το πώς παίζεται ένα παιχνίδι, και είναι αντικείμενο αυξανόμενων αποδόσεων διότι είναι αγαθό χωρίς ανταγωνιστή. Δηλαδή, η ύπαρξη ενός ακόμα καταναλωτή του αγαθού, δεν στερεί τη χρήση του από κάποιον άλλον.

Πρέπει να σημειωθεί όμως, ότι ενώ θεωρείται ότι η γνώση είναι η κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης, κάτι τέτοιο συμβαίνει όταν έχουν όλοι πρόσβαση σε αυτή. Άρα, θα πρέπει να παράγεται ως δημόσιο αγαθό, πράγμα που είναι σχετικά δύσκολο στο πλαίσιο των ελεύθερων αγορών. Τούτο παρατηρείται για δύο κυρίως λόγους. Το πρώτο είναι ότι, αφού δεν μπορούμε να απομονώσουμε κανέναν από το να εισπράξει τα οφέλη που ένα τέτοιο αγαθό δημιουργεί, δεν έχουμε και κανένα αξιόλογο τρόπο να εξαναγκάσουμε τους καταναλωτές να πληρώσουν γι' αυτό. Το δεύτερο πρόβλημα, συνδεδεμένο με το πρώτο, είναι ότι οι ελεύθερες αγορές δεν παράγουν αρκετά δημόσια αγαθά. Επειδή δεν υπάρχει κανένας τρόπος είσπραξης εσόδων που να

αντιστοιχούν στα συνολικά οφέλη που τα άτομα αντλούν από τα δημόσια αγαθά, αυτά δεν παράγονται παρόλο που θα προσέφεραν στους καταναλωτές πολύ μεγαλύτερη αξία από αυτή που χρειάστηκε για να δημιουργηθούν. Επίσης, πολλοί αποκόπτονται από τα ευεργετήματα νέων ιδεών και μέσω των κανόνων που ισχύουν για την πνευματική ιδιοκτησία.

Οι αυξανόμενες αποδόσεις που συνδέονται με την «νέα» γνώση παράγουν ορισμένες συνέπειες, κάποιες από τις οποίες είναι θετικές αλλά και κάποιες αρνητικές. Έτσι, το πιο σημαντικό στοιχείο της γνώσης είναι το γεγονός ότι μέσω αυτής, οι δυνατότητες ανάπτυξης είναι σχεδόν άπειρες. Αυτή είναι η πιο σημαντική ιδιότητα, όσον αφορά την παρούσα εργασία, αφού περιγράφει το σημείο στο οποίο στοχεύουμε να φτάσουμε. Αν και πολλοί θεωρούν ότι όλες οι χρήσιμες για τον κόσμο ανακαλύψεις έχουν ήδη γίνει, η αλήθεια βρίσκεται πολύ μακριά. Αναλογιζόμενοι όλους τους πόρους που υπάρχουν στη διάθεσή μας και υπολογίζοντας όλους τους πιθανούς τους συνδυασμούς βλέπουμε ότι είναι ελάχιστο το ποσοστό από αυτούς που έχει καλυφθεί. Επομένως, μολονότι δεν γνωρίζουμε τι ανακαλύψεις μπορούν να γίνουν, από την στιγμή που η συντριπτική τους πλειοψηφία μας είναι άγνωστη, οι πιθανότητες να παρουσιαστούν επαναστατικές εφευρέσεις, που να μηδενίζουν συνεχώς το περιθώριο για ανάπτυξη μετατρέπονται σε βεβαιότητα¹.

Ένα αρνητικό χαρακτηριστικό των αυξανόμενων αποδόσεων αποτελεί η τάση των αγορών να μην επενδύουν αρκετά στη γνώση, αφού δεν μπορούν στην περίπτωση της

---

¹ Ο Romer (1992) αναφέρεται στην έκταση των πιθανοτήτων αυτών.

να εκπέμπουν τα σωστά σήματα τιμών, επειδή απέχουν πολύ τα κοινωνικά οφέλη της γνώσης από το κόστος δημιουργίας της. Κάτι τέτοιο παρατηρείται διότι το οριακό κόστος επαναχρησιμοποίησης της γνώσης είναι μηδέν, και έτσι οποιαδήποτε θετική τιμή θα θεωρείται υπερβολική. Αποτέλεσμα της μη είσπραξης υπό την μορφή εσόδων, από την πλευρά των επιχειρηματιών, των κοινωνικών οφελών που η γνώση τους δημιουργεί, τους αποτρέπει από να επενδύουν στη δημιουργία ή την εξάπλωσή της. Έτσι, προτιμούν να εστιάσουν σε κάτι λιγότερο σημαντικό, από το οποίο όμως μπορούν να οικειοποιηθούν μεγαλύτερα έσοδα.

Τρίτο χαρακτηριστικό των αυξανόμενων αποδόσεων είναι η τάση δημιουργίας μονοπωλιακού ανταγωνισμού. Η επιχείρηση με το μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς, όταν λαμβάνει τέτοιου τύπου αποδόσεις, θα συνεχίζει να το αυξάνει όλο και περισσότερο. Με τον τρόπο αυτό, είναι πολύ πιθανό κάποια στιγμή, μια μόνο επιχείρηση να ηγείται του χώρου. Έμπρακτο παράδειγμα τέτοιας τάσης είναι η περίπτωση της Microsoft.

Οι άπειρες δυνατότητες που υπάρχουν σχετικά με τη «νέα» γνώση φέρουν στο προσκήνιο ένα ακόμη χαρακτηριστικό. Αυτό της αοριστίας σχετικά με το που θα καταλήξουν οι οικονομίες. Ο Romer (1994b) αναφέρει ότι δεν υπάρχει συγκεκριμένη λογική, ούτε συγκεκριμένη αιτιολογία για τον τρόπο που έχουν τα πράγματα². Εφόσον δεν γνωρίζουμε ποια θα είναι και σε τι ακριβώς θα χρησιμεύει η γνώση που θα ανακαλυφθεί μελλοντικά, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε και ποια πορεία θα ακολουθήσουμε. Στο σημείο αυτό όμως ανοίγει ο δρόμος για την εργασία που

---

² “...there is no special logic behind the world we inhabit, no particular justification for why things are the way they are. Any number of arbitrarily small perturbations along the way could have made the world as we know it turn out very differently” (Romer, 1994 σελ. 9)

παρουσιάζεται αφού, όπως αναφέρει και ο Cortright (2001), αν διάφορες ενέργειες μπορούν να προκαλέσουν ένα αποτελέσματα διαρκείας, και εφόσον μελλοντικά θα υπάρχουν πολλές αποδοτικές εκδοχές για την οικονομία, τότε θα μπορούσε να υπάρχει χώρος για κρατικές πολιτικές που να επηρεάσουν την κατεύθυνση που θα ακολουθήσουμε.

Όπως προαναφέρθηκε, οι αυξανόμενες αποδόσεις μπορούν πολύ εύκολα να δημιουργήσουν μονοπώλια. Μαζί με αυτά αναπτύσσεται και η εξάρτηση σε συγκεκριμένη πορεία. Δηλαδή, αν κάποιος θέλει να προμηθευτεί ένα προϊόν μιας συγκεκριμένης κατηγορίας, που χαρακτηρίζεται από αυξανόμενες αποδόσεις, θα αναγκαστεί να αγοράσει αυτό που είναι πιο διαδεδομένο ώστε να συμβαδίζει με την πλειοψηφία, αφού όλοι οι καταναλωτές του προϊόντος χρειάζεται να έχουν παρόμοιες τεχνολογίες για να μπορούν να επικοινωνούν, είτε μιλάμε για έγγραφα όπου πρέπει να υπάρχει για παράδειγμα το πρόγραμμα «Word» για να διαβάσουν, είτε για κασέτες όπου πρέπει να υπάρχει “VHS video recorder” για να παιχτούν. Με τον τρόπο αυτό αυξάνεται όλο και περισσότερο η ζήτηση για το ηγετικό προϊόν και έτσι, αυτά που ακολουθούν θα απομονώνονται από την αγορά, δημιουργώντας συνθήκες μονοπωλιακών κερδών για το πρώτο. Αυτή η εξάρτηση, μπορεί επίσης να έχει επιπτώσεις και για την ανάπτυξη της γνώσης, αφού ακόμη και αν η εν λόγω τεχνολογία έχει φτάσει σε τέλμα, δεν μπορεί να αναπτυχθεί περαιτέρω και έχει ήδη εμφανιστεί, από διαφορετική επιχείρηση, άλλη πιο εξελιγμένη και αποδοτική, εξαιτίας της εξάρτησης, για να μπορεί να γίνει αντικατάσταση, θα πρέπει να περάσουν όλες οι αγορές ταυτόχρονα στην εναλλακτική, διαφορετικά θα συμβούν τα

φαινόμενα που περιγράψαμε προηγουμένως. Έχοντας όλα αυτά υπόψη, ο David (1997) αναφέρει ότι οι πολιτικές του κράτους θα πρέπει να αποτρέπουν τις αγορές από το να εξαρτηθούν νωρίς από μια πορεία, πριν καταλάβουν πλήρως τα κόστη που αποφέρει η «νέα» αυτή γνώση και τις δυνατότητες περαιτέρω εξέλιξής της.

Σε ότι αφορά την ύφεση, η Θεωρία Ενδογενούς Ανάπτυξης την εξηγεί (Romer, 1994a) ως ένα φυσικό φαινόμενο που συμβαίνει όταν αρχίζει η διαδικασία αντικατάστασης της ξεπερασμένης τεχνολογίας με την καινούργια. Εκείνη την περίοδο κλιμακώνεται η ανεργία καθώς μειώνεται η απασχόληση στους τομείς με την απαρχαιωμένη τεχνολογία ώστε οι εργαζόμενοι να επαναπροσληφθούν όταν εφαρμοστεί η νέα. Την άποψη αυτή την δανείζεται από τον Schumpeter που θεωρούσε επίσης ότι η οικονομική αλλαγή είναι απότομη και ασυνεχής και ονόμασε αυτή τη διαδικασία αντικατάστασης ως «δημιουργική καταστροφή».

Η θεωρία που παρατίθεται επίσης, περιγράφει και τη σημασία των θεσμών στην επίτευξη της ανάπτυξης και στη δημιουργία της «νέας» γνώσης. Ο Romer (1994, σελ. 21), θεωρεί ότι ο πιο σημαντικός ρόλος της οικονομικής πολιτικής είναι να δημιουργήσει ένα περιβάλλον που να στηρίζει την τεχνολογική αλλαγή. Ο Cortright (2001) βοηθά ακόμη περισσότερο να στηρίξουμε τις απόψεις που θα παραθέσουμε στη συνέχεια της εργασίας, παρομοιάζοντας την οικονομία με ένα παίγνιο όπου, οι θεσμοί αποτελούν τους κανόνες αυτού, ταυτόχρονα όμως και τις διαδικασίες μέσω των οποίων αυτοί καθορίζονται και εφαρμόζονται. Έτσι, η πολιτεία θα πρέπει να δημιουργεί κίνητρα για την ανακάλυψη της γνώσης που αναζητεί. Σημαντικό επίσης,

για την προώθηση της τεχνολογικής ανάπτυξης, είναι η δυνατότητα των θεσμών και γενικά της κοινωνίας να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της αλλαγής και να την ενσωματώνει χωρίς προβλήματα. Θα πρέπει δηλαδή το κράτος να καλλιεργεί την ανοχή σε νέες ιδέες και στην έννοια της διάλυσης της επικρατούσας οικονομικής και πολιτικής κατάστασης και αντικατάστασής της με μια νέα.

Τέλος, θα αναφερθούν στη συνέχεια οι πέντε γενικές στρατηγικές που προτείνει στα κράτη η Θεωρία Ενδογενούς Ανάπτυξης και στη συνέχεια θα ακολουθήσουν κάποιες παρατηρήσεις για τη θεωρία αυτή.

Έτσι, οι στρατηγικές είναι οι ακόλουθες:

- Η οικονομική στρατηγική θα πρέπει να εστιάζεται στη δημιουργία «νέας» γνώσης, όχι μόνο σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, αλλά και από την πλευρά των επιχειρήσεων.
- Οι κοινωνίες έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν το οικονομικό τους μέλλον. Θετικά αποτελέσματα και χαοτικά υποδείγματα ανάπτυξης βασισμένα στη γνώση σημαίνουν ότι ορισμένες κινήσεις θα έχουν μεγάλες αποδόσεις. Πάρα ταύτα είναι πολύ δύσκολο να γνωρίζουμε εξαρχής ποιες είναι αυτές.
- Η κατεύθυνση προς την οποία θα αναπτυχθεί μια οικονομία εξαρτάται από τις σημερινές γνώσεις και εμπειροτεχνία, και το γεγονός αυτό πρέπει να συνυπολογιστεί κατά την διαδικασία επινοήσης των στρατηγικών.

- Όλα τα είδη ιδεών παίζουν κάποιο ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη. Επομένως, είναι σημαντικό οι επιχειρήσεις να δομούνται με τρόπο που να στηρίζει την καινοτομία, ειδικά από τις «γραμμές μετώπου» τους.
- Η ανάπτυξη που στηρίζεται στη γνώση μπορεί να προκαλέσει ένα αυτό-ενισχυόμενο κύκλο, όπου η ταχεία ανάπτυξη προκαλεί τη δημιουργία πρόσθετης γνώσης και επιπλέον επέκτασης.

Πρέπει να σημειωθεί ότι το πιο σημαντικό στοιχείο είναι το γεγονός ότι η «νέα» γνώση φαίνεται, υπό συνθήκες, ικανή να δημιουργήσει ανάπτυξη για μεγάλα διαστήματα, ακόμα και απεριόριστα. Όμως, για να συμβεί αυτό θα πρέπει να ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα ώστε να αυξηθούν όσο γίνεται περισσότερο οι πιθανότητες ανακάλυψής της πριν την εξάντληση του περιθωρίου ανάπτυξης που υπάρχει με τα ισχύοντα δεδομένα. Η άποψη αυτή είναι αντίθετη με τη παρουσιαζόμενη θεωρία που λαμβάνεται υπόψη τα άπειρα περιθώρια για καινοτομία αγνοεί το στοιχείο της τύχης που εμπεριέχει οποιαδήποτε ανακάλυψη και που μπορεί να επηρεάσει καθοριστικά το χρόνο εμφάνισής της. Αγνοεί επίσης και το γεγονός ότι μία επιχείρηση, που λόγω μιας εφεύρεσης κατέστη ηγέτης της αγοράς, μπορεί, σε περίπτωση που δεν είναι αυτή που θα ανακαλύψει την «νέα» γνώση, μέσω της ισχύος που έχει αποκτήσει να αποτρέψει μικρότερες επιχειρήσεις να την εισάγουν, οδηγώντας με τον τρόπο αυτό την οικονομία σε τέλμα.

Επομένως, από τη Θεωρία Ενδογενούς Ανάπτυξης θα χρησιμοποιήσουμε κυρίως τη δυνατότητα συνεχούς ανάπτυξης που προσφέρει η «νέα» γνώση, αλλά και τη

σημασία που δίνει στην σωστή λειτουργία των θεσμών ώστε να στηριχθεί αυτή η διαδικασία. Όσον αφορά τον τρόπο που θα επιτευχθεί η εφεύρεση αυτού του είδους γνώσης, αλλά και τα μέτρα που χρειάζονται για να αποφευχθεί η ύφεση, θα χρησιμοποιήσουμε και τις υπόλοιπες θεωρίες που παρουσιάζονται, αλλά και δικές μας απόψεις.

3.4. Αυστριακή Προσέγγιση των Οικονομικών Κύκλων

Την Αυστριακή Προσέγγιση των Οικονομικών Κύκλων (από εδώ και έπειτα ΑΠΟΚ) την παρουσίασε για πρώτη φορά ο Γερμανός οικονομολόγος Ludwig von Mises στο βιβλίο του «The Theory of Money and Credit», το 1912, με σκοπό να εξηγήσει τα τμήματα την ανόδου και της καθόδου των οικονομικών κύκλων. Η θεωρία αυτή βελτιώθηκε στη συνέχεια, τη δεκαετία του '30 από τον Friedrich von Hayek στο «Monetary Theory and Trade Cycle» (1933) και το «Prices and Production» (1935).

Η ουσία της ΑΠΟΚ είναι ότι οι οικονομικοί κύκλοι είναι αποτέλεσμα της τεχνητής μείωσης και στη συνέχεια της αύξησης του επιπέδου των επιτοκίων από την Κεντρική Τράπεζα μιας χώρας. Διατηρήσιμη ανάπτυξη επιτυγχάνεται μόνο όταν τα επιτόκια είναι στο φυσικό τους επίπεδο, δηλαδή εκεί που συμβαδίζουν με τις προτιμήσεις των ατόμων σχετικά με την αποταμίευση και την κατανάλωση. Στο σημείο αυτό, οι επενδύσεις των επιχειρήσεων θα αυξήσουν την προσφορά μόνο μέχρι

το σημείο στο οποίο θα μετακινηθεί η ζήτηση, ώστε τα δύο να εξισωθούν. Αντίθετα, όταν μειώνονται τα επιτόκια κάτω από το φυσικό τους ποσοστό, δημιουργείται ζήτηση με τεχνητό τρόπο, που δεν συμβαδίζει με τις προτιμήσεις των ατόμων. Η ζήτηση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των επενδύσεων από τις επιχειρήσεις, που όμως, όταν τα επιτόκια επιστρέψουν στο φυσικό τους ποσοστό θα καταστήσουν ζημιογόνες.

Οι βασικές υποθέσεις της Αυστριακής Προσέγγισης έχουν να κάνουν, αρχικά με το φυσικό επίπεδο των επιτοκίων, που ορίζεται ως το σημείο όπου η προσφορά κεφαλαίου από αποταμίευση ισούται με τη ζήτηση κεφαλαίου για δανεισμό και εξαρτάται απόλυτα από την «χρονική προτίμηση» όλων των ατόμων που αποτελούν την αγορά, δηλαδή από το πόσο μειώνουν την κατανάλωσή τους σήμερα, αποταμιεύοντας, ώστε να την αυξήσουν στο μέλλον. Άλλη σημαντική υπόθεση της ΑΠΟΚ είναι ότι, όταν το επίπεδο των επιτοκίων μειωθεί κάτω από το φυσικό, οι επιχειρηματίες προτιμούν να πραγματοποιούν επενδύσεις έντασης κεφαλαίου, αφού είναι πιο φθηνό, αντί της άμεσης παραγωγής καταναλωτικών προϊόντων.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε πιο αναλυτικά την ανάπτυξη που προκαλείται από την τεχνητή μείωση των επιτοκίων. Θα συνδυάσουμε αυτά που αναφέρει ο Mises στο «The Theory of Money and Credit» με την έρευνα που έκαναν οι Konstantopoulou et al. (2009) για να εξετάσουν την επαλήθευση της ΑΠΟΚ. Τα άτομα που αποτελούν την οικονομία δεν αντιλαμβάνονται ότι η μείωση των επιτοκίων είναι τεχνητή, θεωρώντας την μόνιμη και πραγματική. Έτσι, τα άτομα θέλουν να μειώσουν την

αποταμίευση και να αυξήσουν την παρούσα κατανάλωση, ενώ οι επιχειρήσεις αναζητούν να αυξήσουν τις επενδύσεις τους, καθώς ακόμη και ορισμένες που στο παρελθόν ήταν ασύμφορες τώρα είναι επικερδείς. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε μια συνέχεια, τα άτομα θέλουν να καταναλώσουν λιγότερο στο μέλλον, αν και θα υπάρχει αυξημένη προσφορά (οι επιχειρήσεις έχουν κάνει επενδύσεις για το μέλλον). Προφανώς, δεν υπάρχει μεταφορά συντελεστών παραγωγής από τους αποταμιευτές στους επενδυτές. Ακόμη περισσότερο, στη συνέχεια, εφόσον υπάρχει πιο φθηνό χρήμα, οι επιχειρηματίες θα αυξήσουν τους μισθούς των εργαζομένων στον κλάδο των κεφαλαιουχικών αγαθών. Αυτοί, χωρίς να αλλάζουν τις προτιμήσεις τους, τα αυξημένα εισοδήματα θα τα χρησιμοποιήσουν για αγορά καταναλωτικών προϊόντων. Με τον τρόπο αυτό θα αυξηθεί η ζήτηση, κάτι που συνεπάγεται και αύξηση των τιμών, που με την σειρά της θα επηρεάσει αυξητικά τα επιτόκια.

Κατά συνέπεια, οι επενδύσεις που είχαν πραγματοποιήσει οι επιχειρήσεις δεν είναι πλέον συμφέρουσες, με αποτέλεσμα να μειωθεί στη συνέχεια η απασχόληση, σε μια προσπάθεια επιστροφής στην προηγούμενη κατάσταση παραγωγής. Τότε είναι που εμφανίζεται η ύφεση.

Οι θεωρητικοί της Αυστριακής Προσέγγισης όπως ο Hayek θεωρούν ότι από την στιγμή που, με βάση μια τεχνητή μείωση επιτοκίων, γίνουν οι λάθος επενδύσεις, οποιαδήποτε προσπάθεια νομισματικής πολιτικής, όπως παράδειγμα με αύξηση της προσφοράς χρήματος, το μόνο που κάνει είναι να αναβάλει την ύφεση, καθώς αυτή είναι και αναπόφευκτη, αλλά και αναγκαία, ώστε να επιστρέψει η παραγωγή στο

σημείο όπου συμβαδίζει με τις προτιμήσεις αποταμίευσης και κατανάλωσης των ατόμων.

Όσον αφορά την έρευνα που προαναφέρθηκε, σε αυτήν χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου που κάλυπταν την περίοδο 1980-2005 για τις ΗΠΑ, Αυστραλία, Καναδά, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιαπωνία, Γερμανία, Ισπανία, Γαλλία και Ιταλία και τις μεταβλητές Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, Ακαθάριστο Σχηματισμό Πάγιου Κεφαλαίου, δανεισμό και επίπεδο επιτοκίων. Έγινε η υπόθεση ότι η ΑΠΟΚ ακολουθεί μια σειρά οικονομικών γεγονότων. Πιο ενδιαφέρουσα είναι η σύνδεση των επενδύσεων με την πραγματική παραγωγή. Υποθέτουμε ότι οι τεχνητές αλλαγές στο δανεισμό επηρεάζουν τις επενδύσεις, που με την σειρά τους δίνουν ώθηση στην οικονομική δραστηριότητα. Οι τεχνητές αλλαγές του δανεισμού μπορούν να είναι αποτέλεσμα αλλαγών στην προσφορά χρήματος ή στο επίπεδο των επιτοκίων. Σημειώνεται ότι διαφοροποιήσεις στην προσφορά χρήματος έχουν επιπτώσεις στα επιτόκια.

Ελέγχοντας την ύπαρξη των συνδέσεων παρατηρείται ότι η αλληλουχία γεγονότων που προβλέπει η Αυστριακή Προσέγγιση επαληθεύεται (βλ. Konstantopoulou et al.,....., σελ. 10). Επομένως, οι επενδύσεις έχουν θετική επίδραση στην παραγωγή. Την ίδια επίδραση έχει ο δανεισμός στην παραγωγή και τις επενδύσεις. Στο δανεισμό όμως, επιδρά θετικά σε μεγάλο βαθμό, και η προσφορά χρήματος. Παρατηρούνται όμως κάποιες διαφορές όταν ελέγχεται η θεωρία ανά χώρα. Ενώ επαληθεύεται για τις

ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιαπωνία, Γαλλία και Ιταλία, για την Ισπανία, Καναδά, Αυστραλία και Γερμανία, η θεωρία δεν επαληθεύεται σε όλα τα σημεία.

Αν και η θεωρία αυτή απαντά σε πολλά ερωτήματα, όπως φαίνεται από τα πιο πάνω, δεν απαντά σε όλα. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου η Αυστριακή Προσέγγιση δεν μπορεί να δώσει λύσεις. Πρόσφατο παράδειγμα αυτού αποτελεί η στεγαστική κρίση των ΗΠΑ, που ήταν ο προάγγελος χρηματοπιστωτικής κρίσης και γενικότερης ύφεσης. Σε περίπτωση που, μετά την εκδήλωσή της δεν υπήρχε τεχνητή μείωση των επιτοκίων, δεν θα συνέβαινε ποτέ; Πολύ πιθανό, χωρίς αυτό να είναι γεγονός. Γεγονός είναι όμως ο τρόπος που ξεκίνησε, και ο οποίος δεν είχε να κάνει με την αναπόφευκτη, κατά τους αυστριακούς θεωρητικούς, αύξηση των επιτοκίων, αλλά με την αυξανόμενη αδυναμία αποπληρωμής των δανείων, που όμως δεν προερχόταν από αλλαγές στα επιτόκια ή στην προσφορά χρήματος, αλλά από χαλάρωση των όρων χορήγησης των στεγαστικών δανείων εκ μέρους των τραπεζών. Τέτοια περίπτωση αστάθειας της αγοράς, εσφαλμένου προσδιορισμού κινδύνου και έλλειψης εποπτείας από την κυβέρνηση, δεν προβλέπεται από την εν λόγω θεωρία, καθώς αυτή εστιάζεται σε ένα φάσμα μεταβλητών πολύ περιορισμένο.

Παρόμοια κριτική άσκησε στην ΑΠΟΚ και ο Shostak (2003) που αναφέρει ότι δεν υπάρχει κάποια εξήγηση γιατί οι επιχειρηματίες θα πέφτουν συνεχώς θύματα της τεχνητής μείωσης των επιτοκίων. Αν και αναγνωρίζει το γεγονός ότι, σε περίπτωση που αλλάξουν οι απαιτήσεις των καταναλωτών, ακόμη και εξαιτίας της νομισματικής πολιτικής, ο επιχειρηματίας υποχρεούται, εφόσον θέλει να παραμείνει στην αγορά, να

την ακολουθήσει, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να έχει διδαχθεί από προηγούμενη εμπειρία και να αναμένει ότι κάτι τέτοιο θα αποφέρει ύφεση στο μέλλον. Από την στιγμή εκείνη όμως, δημιουργείται προσδοκία, που οι επιχειρήσεις μπορούν να ενσωματώσουν στις επενδυτικές τους αποφάσεις, και να είναι έτσι τουλάχιστον καλύτερα προετοιμασμένες. Με τον τρόπο αυτό θα διαφοροποιούνταν σε μεγάλο βαθμό οι εξελίξεις της κρίσης και επομένως και της ύφεσης.

Άρα, η Αυστριακή Προσέγγιση των Οικονομικών Κύκλων εξηγεί σε μεγάλο βαθμό κάποιους από τους παράγοντες που οδηγούν σε ανάπτυξη και τον τρόπο που λειτουργούν οι οικονομίες τα τελευταία χρόνια. Σίγουρα, θα συγκρατήσουμε για τις ανάγκες της εργασίας, την άποψη ότι η νομισματική πολιτική, μεταξύ άλλων θα πρέπει, να αποτρέπει την δημιουργία ανάπτυξης βασισμένη κυρίως σε δανεισμό. Ταυτόχρονα όμως, πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι, για να συγκροτηθεί μια σειρά προτάσεων ικανών να αντιμετωπίσουν όλες τις πιθανές απειλές που μπορεί να συναντηθούν στην πορεία, η ανωτέρω προσέγγιση θα πρέπει να συμπληρωθεί και με άλλες θεωρίες.

3.5. Θεωρία Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων (Real Business Cycle Theory)

Οι πρώτοι ερευνητές των οικονομικών κύκλων θεωρούσαν ότι το στοιχείο της κυκλικότητας είναι αυτοσυντηρούμενο. Δηλαδή, ότι το στάδιο της ανάπτυξης δημιουργεί την επόμενη ύφεση, που με την σειρά της προκαλεί το επόμενο στάδιο ανάπτυξης. Σήμερα όμως, αυτή η άποψη έχει εγκαταλειφθεί καθώς, οι σύγχρονες

θεωρίες αποδίδουν τις κυκλικές μεταβολές στα αθροιστικά αποτελέσματα των διαταραχών και των διαταραχών που συνεχώς κατακλύζουν τις οικονομίες. Επομένως, όπως αναφέρει και ο Chatterjee (2000), σε ότι αφορά τις κρατικές πολιτικές, θα ήταν χρήσιμο αν αυτές αποσκοπούσαν σε εξάλειψη των διαταραχών, αφού ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον είναι πάντα προτιμότερο ενός λιγότερο σταθερού. Όμως, αν αυτοί δεν είναι δυνατό να εξαλειφθούν, τότε θα πρέπει η κοινωνία να μάθει να προσαρμόζεται σε αυτούς καθώς, οι πολιτικές που προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τις τάσεις μεταβολής των οικονομικών κύκλων, στο βαθμό που εμποδίζουν την πραγματοποίηση των απαραίτητων προσαρμογών, κάνουν συνήθως περισσότερο κακό παρά καλό.

Παρόλο που οι πλειονότητα των οικονομολόγων συμφωνεί ότι οι διαταραχές είναι η αιτία των οικονομικών κύκλων, υπάρχουν διαφωνίες σχετικά με το ποιοι είναι αυτοί.

Αρχικά, θεώρησαν ότι παρατηρήσιμα τυχαία γεγονότα, όπως η μη αναμενόμενη αύξηση των δημόσιων δαπανών ή ο χρηματοπιστωτικός πανικός, είναι εκείνα που δημιουργούν κυκλικότητα. Κάτι τέτοιο συμβαίνει όμως, μόνο μέχρι ένα σημείο. Η κύρια πηγή φαίνεται να είναι οι διαταραχές που προέρχονται από αποκλίσεις μεταξύ των μακροοικονομικών μεταβλητών και των αναμενόμενων τιμών τους.

Μια από τις πιο επιτυχημένες θεωρίες που βασίζονται στις διαταραχές είναι αυτή των Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων (εφεξής ΠΟΚ), η οποία θεωρεί ότι, κυρίως στις

τυχαίες μεταβολές της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων οφείλονται οι οικονομικοί κύκλοι των ΗΠΑ από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα.

Ας δούμε όμως την ιστορική διαδρομή των θεωρητικών οικονομολόγων ώστε να φτάσουν σε αυτό το συμπέρασμα.

Το γεγονός ότι τυχαίες διαταραχές είναι η αφετηρία των οικονομικών κύκλων αποδείχθηκε από τον Eugen Slutsky (1937) που, στο άρθρο του “The Summation of Random Causes at the Source of Cyclic Processes”, περιγράφει λεπτομερώς πώς τυχαία γεγονότα γεννούν κυκλικές μεταβολές σε οικονομικά δεδομένα. Η ανακάλυψη αυτή έπεισε τους θεωρητικούς των οικονομικών κύκλων να αναζητήσουν μια ερμηνεία τους που να σχετίζεται με τις συσσωρευτικές επιπτώσεις διαφόρων διαταραχών που πλήττουν το οικονομικό σύστημα.

Το πρώτο στάδιο ήταν αυτό του «πέντολου» που ανέπτυξε ο Frisch (1933) στο άρθρο του “Propagation Problems and Impulse Problems in Dynamic Economics”. Σε αυτό, δημιούργησε ένα απλό μακροοικονομικό μοντέλο που παρομοίαζε την εξέλιξη της παραγωγής, των επενδύσεων και της κατανάλωσης με την κίνηση ενός πέντολου και θεωρούσε ότι αν ένα προσωρινό τυχαίο γεγονός επηρέαζε ανοδικά την παραγωγή τότε, όλες οι μεταβλητές θα επέστρεφαν στο κανονικό επίπεδο με έναν κυκλικό τρόπο. Στη συνέχεια όμως, η θεωρία του Frisch έχασε την απήχυσή της όταν οι Irma και Frank Adelman απέδειξαν στο άρθρο τους, “The Dynamic Properties of the

Klein-Goldberger Model", (Adelman and Adelman, 1959) ότι στη βάση της κυκλικής μεταβλητότητας βρίσκονται οι οικονομικές διαταραχές.

Οι ίδιοι, στη συνέχεια, διερεύνησαν περαιτέρω το ρόλο που έχουν τα διάφορα είδη διαταραχών στη δημιουργία αυτών των μεταβολών. Πρώτα έλεγξαν τις διαταραχές που έχουν εμφανείς αιτίες, όπως είναι οι αλλαγές στα βραχυπρόθεσμα και τα μακροπρόθεσμα επιτόκια, ο δείκτης δεδουλευμένων ωρών από μέρους των εργαζομένων, το μισθολόγιο των δημόσιων υπαλλήλων και οι κρατικές δαπάνες, οι γεωργικές εξαγωγές και οι γεωργικές επιδοτήσεις και οι μεταβλητές του πληθυσμού και του εργατικού δυναμικού. Βρήκαν ότι οι διαταραχές αυτές δεν δημιουργούν κυκλική συμπεριφορά όμοια με αυτή που παρατηρείται στην πραγματική οικονομία. Επομένως, οι οικονομικές διαταραχές που προέρχονται από παρατηρήσιμα γεγονότα δεν φαίνεται να είναι η αιτία των οικονομικών κύκλων. Κάτι τέτοιο όμως δεν μας εκπλήσσει αφού η αλλαγή πορείας των κύκλων γίνεται συνήθως αιφνιδιαστικά, ενώ αιτίες όπως οι πιο πάνω μπορούν να προβλεφθούν.

Το δεύτερο είδος διαταραχών που έλεγξαν οι παραπάνω ερευνητές προέρχεται από τυχαίες διαφορές μεταξύ των προβλέψεων του μοντέλου και των πραγματικών τιμών των μακροοικονομικών μεταβλητών. Οι διαφορές αυτές είναι τα κατάλοιπα (residuals) και σύμφωνα με την έρευνα των Adelmans είναι αυτά που ευθύνονται για τους οικονομικούς κύκλους.

Σχετικά με τη Θεωρία των Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων, το κατάλοιπο με το οποίο ασχολήθηκε είναι, όπως προαναφέρθηκε, αυτό της παραγωγικότητας εργασίας, που ορίζεται ως η διαφορά ανάμεσα στη πραγματική μεταβολή της παραγωγικότητας εργασίας και σε αυτή που έχει προβλεφθεί και ονομάζεται κατάλοιπο Solow. Η Θεωρία αναφέρει ότι η μέση παραγωγικότητα εργασίας σχετίζεται θετικά με το κεφάλαιο ανά εργαζόμενο στην οικονομία. Ένα θετικό κατάλοιπο Solow, για παράδειγμα αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας μεγαλύτερη της αύξησης του κεφαλαίου ανά εργαζόμενο, δείχνει βελτίωση των τεχνολογικών δυνατοτήτων της οικονομίας. Ενώ στη Θεωρία Οικονομικής Ανάπτυξης ένα τέτοιο θετικό κατάλοιπο θεωρείται σημαντική αιτία οικονομικής επέκτασης, στη Θεωρία ΠΟΚ οι μεταβολές του αντιμετωπίζονται ως η κύρια αιτία οικονομικών κύκλων.

Το κατάλοιπο έχει δυο ιδιότητες που κάνουν δυνατή τη στήριξη θεωρίας οικονομικών κύκλων πάνω του. Το πρώτο είναι το γεγονός ότι, όταν αυξάνεται πάνω από το αναμενόμενο, δηλώνει περισσότερη του μέσου όρου αύξηση των τεχνολογικών δυνατοτήτων. Τότε, οι επιχειρήσεις παρακινούνται να επενδύσουν σε νέες μονάδες και εξοπλισμό με πιο γρήγορο ρυθμό, κάτι που τους αναγκάζει να προσλάβουν περισσότερους εργαζομένους ώστε να ανταπεξέλθουν στις αυξημένες αυτές απαιτήσεις. Στη συνέχεια, αυτή η πλέον της κανονικής αύξησης στην απασχόληση αυξάνει πάνω από το κανονικό την κατανάλωση. Επομένως, μια αύξηση του κατάλοιπου Solow περισσότερο του αναμενομένου έχει ως αποτέλεσμα να αυξηθούν πιο πολύ από το αναμενόμενο και οι επενδύσεις, η απασχόληση και η κατανάλωση.

Αυτή η μετακίνηση προς την ίδια κατεύθυνση των μακροοικονομικών μεταβλητών αποτελεί κεντρικό χαρακτηριστικό των οικονομικών κύκλων.

Η δεύτερη ιδιότητα έχει να κάνει με την ισχυρή συσχέτιση που έχουν οι τιμές του καταλοίπου σε συνεχόμενα έτη. Επομένως, η τιμή του καταλοίπου σε δεδομένο χρόνο εξαρτάται εν μέρει, από το σταθμισμένο άθροισμα των τυχαίων διαταραχών που το επηρέασαν τα προηγούμενα έτη. Αφού η Θεωρία ΠΟΚ προβλέπει ότι οι μακροοικονομικές μεταβλητές θα λάβουν τιμές σχεδόν ανάλογες με το κατάλοιπο Solow, όλες οι μεταβλητές αυτές θα συμπεριφέρονται ως κινητοί μέσοι τυχαίων αριθμών επίσης. Άρα, η Θεωρία ΠΟΚ μπορεί να εξηγήσει και την κυματοειδή κίνηση των μακροοικονομικών μεταβλητών.

Όπως φαίνεται, η Θεωρία των Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων έχει επιτύχει στην εξήγηση των κυκλικών μεταβολών. Τούτο γίνεται εμφανές και από το άρθρο του Plosser, “Understanding Real Business Cycles”, (Plosser, 1989) που βρίσκει ότι οι τιμές που προέβλεψε με τη χρήση της θεωρίας είναι πολύ κοντά στις πραγματικές τιμές σημαντικών μεταβλητών κατά την διάρκεια της περιόδου μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για παράδειγμα, η μείωση της κατανάλωσης, των επενδύσεων και της παραγωγής συνόδευσαν τη μείωση του κατάλοιπου Solow το 1970. Και πιο πρόσφατα, η πάνω του μέσου όρου ανάπτυξη της οικονομίας των ΗΠΑ από το 1995 και μετά συνοδεύτηκε από μια πάνω του μέσου όρου αύξηση του ιδίου καταλοίπου.

Οι πρωτοπόροι της Θεωρίας ΠΟΚ υποστήριξαν σταθερά ότι οι μεταβολές του καταλοίπου Solow οφείλονται μόνο σε τεχνολογικές και θεσμικές αλλαγές. Όντως, η επιρροή αυτών στο κατάλοιπο εξακριβώνεται και από τα δεδομένα σχετικά με την οικονομία των ΗΠΑ, που δείχνουν την αύξηση του καταλοίπου Solow όταν πραγματοποιήθηκε αλλαγή στις τεχνολογικές δυνατότητες. Πιο αναλυτικά, πρώτα έκλεισαν τα εργοστάσια με την παλαιά μέθοδο παραγωγής, αυξήθηκε το κατάλοιπο και στη συνέχεια εισήχθη η νέα τεχνολογία.

Αν και τα προηγούμενα επαληθεύονται, υπάρχουν ενδείξεις ότι και άλλες παράμετροι επηρεάζουν το κατάλοιπο αφού σε μερικές περιπτώσεις μείωσής του, κυρίως σε περιόδους ύφεσης, δεν κατέστη δυνατή η εξακρίβωση μείωσης της παραγωγικότητας εργασίας. Ταυτόχρονα, όπως αναφέρει ο Chatterjee στο “From Cycles to Shocks: Progress in Business-Cycle Theory” (Chatterjee, 2000), οικονομολόγοι που άσκησαν κριτική στη θεωρία πρότειναν μοντέλα όπου το κατάλοιπο Solow επηρεάζεται από κυκλικές μεταβολές προκαλούμενες από αλλαγές στις επενδύσεις ή την κατανάλωση. Στα μοντέλα αυτά, η αύξηση του ρυθμού παραγωγής δίνει τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις να μειώσουν το κόστος κατά μονάδα προϊόντος, κάτι που υποδηλώνει αύξηση του καταλοίπου σε περίοδο ανάπτυξης και μείωση σε περίοδο ύφεσης. Στη συνέχεια, αυτές οι μεταβολές διογκώνουν τις αρχικές επιπτώσεις στις επενδύσεις και την κατανάλωση και μπορούν να οδηγήσουν σε υπερβολική κυκλική μεταβλητότητα.

Ο τρόπος που η θεωρία αυτή εξηγεί τις κυκλικές κινήσεις των οικονομιών γεννά κάποια εύλογα ερωτήματα στους νομοθέτες σχετικά με το πώς θα μπορούσαν να

αποφευχθούν οι διαταραχές που επιφέρουν ύφεση. Μέχρις ότου όμως η έρευνα να φτάσει στο σημείο να δώσει συγκεκριμένες λύσεις, θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε, στη συνέχεια της εργασίας, κάποιους τρόπους οι οποίοι θα μπορούσαν τουλάχιστον θεωρητικά να απαντήσουν στην ερώτηση που τέθηκε. Σημειώνεται όμως ότι, για να γίνει κάτι τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί, όχι μόνο το κατάλοιπο Solow, αλλά και όλοι οι παράγοντες που δημιουργούν οικονομικές διαταραχές, ακόμα και ο συστημικός κίνδυνος, δηλαδή ο κίνδυνος που επιφέρει στο σύστημα μια επένδυση ή επιχειρηματική κίνηση κάποιας επιχείρησης.

Από την παρουσίαση που έγινε, αλλά και από την πιο πάνω έρευνα διαπιστώνουμε ότι, αν και σε γενικές γραμμές η ΑΠΟΚ αντιλαμβάνεται σωστά τα προβλήματα που απορρέουν από την επεκτατική νομισματική πολιτική, δεν επαληθεύεται επακριβώς για όλες τις περιπτώσεις και δεν δίνει απαντήσεις σε όλα τα προβλήματα. Σίγουρα τα τελευταία χρόνια η ανάπτυξη στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στην αυξανόμενη εισροή κεφαλαίου στο σύστημα και στην συνεχή και τεχνητή μείωση των επιτοκίων. Ταυτόχρονα όμως στηριζόταν και στην ανακάλυψη και εξέλιξη της «νέας» γνώσης, όπως και σίγουρο είναι ότι κάθε φορά υπήρχαν κατάλοιπα που θα μπορούσαν να προκαλέσουν αλλαγή κατεύθυνσης του οικονομικού κύκλου. Αυτός είναι και ο λόγος που στην παρούσα εργασία δεν υπήρχε η πρόθεση να παρατηρηθεί η κατάσταση μονομερώς. Όλοι οι παράγοντες που προαναφέρθηκαν επηρεάζουν την πορεία των οικονομιών, και δεν θα ήταν λογικό να χρησιμοποιηθεί μόνο μια θεωρία για να αντιμετωπιστεί μέρος μόνο των αιτιών. Ως εκ τούτου, θα χρησιμοποιηθούν όλες, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα σχέδιο που να

εναρμονίζει όλα τα στοιχεία που επηρεάζουν την αναπτυξιακή πορεία των οικονομιών.

4. Προϋποθέσεις εφαρμογής του σχεδίου

Όπως όλα τα θεωρητικά μοντέλα, και αυτό που παρουσιάζεται με την παρούσα εργασία, δεν είναι έτοιμο για εφαρμογή στον πραγματικό κόσμο από την πρώτη προσπάθεια περιγραφής του. Έτσι, θα πρέπει να θέσουμε κάποιες προϋποθέσεις που θα εξασφαλίσουν τα απαραίτητα περιθώρια ανάπτυξης και θα κάνουν δυνατή την εφαρμογή του ευρύτερα.

Επομένως, για να μπορούμε να συζητούμε για μια μετρίαση του ποσοστού ανάπτυξης με σκοπό την αναβολή της έλευσης μιας παρατεταμένης ύφεσης, θα πρέπει να ξεκινήσουμε την εφαρμογή της θεωρίας σε ένα χρονικό σημείο που η οικονομία έχει μεγάλα περιθώρια ανάπτυξης (για να υπάρχει δυνατότητα μετρίασης). Δηλαδή, δεν φτάνει απλά να έχει προηγηθεί μια ανακάλυψη ή μια κρίση. Χρειάζεται είτε να ξεκινήσουμε την επόμενη μιας τεράστιας τεχνολογικής επανάστασης, παρόμοιας της βιομηχανικής ή της ανακάλυψης του ηλεκτρονικού υπολογιστή, είτε να έχει επέλθει τέτοια καταστροφή της οικονομίας ή ακόμα και των δομών και περιουσιών, ώστε να υπάρχει χώρος και ανάγκη για μεγάλη αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα πρέπει να επαναληφθούν καταστάσεις όπως αυτές του μεγάλου Κράχ (1930) στις ΗΠΑ ή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Αν και για λόγους ευκολίας η ανάλυση γίνεται σε επίπεδο χώρας, είναι προφανές ότι στο σημερινό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, εξαιτίας της αλληλεπίδρασης των οικονομιών, μια τέτοια θεωρία δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε μια μεμονωμένη χώρα. Αν ίσχυε κάτι τέτοιο, ακόμη και να επιτυγχάνετο η αποφυγή ύφεσης ή διαταραχών σε μια χώρα, όταν θα συνέβαινε σε άλλη οικονομία η κατάσταση αυτή θα μεταδιδόταν και στην εν λόγω χώρα. Έτσι, ο τρόπος που θα πρέπει να εφαρμοστεί για να υπάρχουν πιθανότητες επιτυχίας είναι συντονισμένα, σε παγκόσμιο επίπεδο, όπως θα γινόταν αν αφορούσε μια οικονομία, ώστε να ισχύουν παντού οι ίδιοι κανόνες και τα άτομα να διέπονται από τις ίδιες οικονομικές αξίες. Όμως, για να συμβεί κάτι τέτοιο, είναι επιτακτικό οι οικονομικοί κύκλοι να είναι συντονισμένοι σε οικουμενικό επίπεδο ώστε να έχουν όλοι την ίδια αφετηρία. Σημαντικό είναι επίσης, να υπάρχει και η απαραίτητη πολιτική θέληση από πλευρά όλων των κυβερνήσεων, δηλαδή να έχουν επικρατήσει οι ίδιες ιδέες σε όλες τις χώρες.

Ένα ακόμη στοιχείο που δεν πρέπει να παραλειφθεί είναι ότι, μια τέτοια προσπάθεια απαιτεί έναν πολύ δύσκολο και χρονοβόρο σχεδιασμό. Επομένως, η εφαρμογή του σχεδίου και τα εργαλεία μέτρησης των αναγκαίων μεταβλητών, θα πρέπει να έχουν καθοριστεί σε αρκετά προγενέστερη ημερομηνία από την έναρξη της λειτουργίας του.

5. Τρόποι εποπτείας, περιορισμού του ποσοστού ανάπτυξης και εξάλειψης των

Οικονομικών διαταραχών

5.1 Χρηματιστήριο – Αγορά μετοχών

Αν και το χρηματιστήριο δημιουργήθηκε ώστε να έχουν οι επιχειρήσεις πιο εύκολη πρόσβαση σε κεφάλαια και έτσι να ευνοηθεί η ανάπτυξη, αυτό συνυπάρχει με κερδοσκοπικές δραστηριότητες, όπου οι συμμετέχοντες ενδιαφέρονται για τη γρήγορη αύξηση της αξίας του χαρτοφυλακίου τους. Για το λόγο αυτό, η πορεία των χρηματιστηριακών αξιών αποσυνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό από την πορεία των επιχειρήσεων των οποίων οι μετοχές είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Σήμερα, αυτό που καθορίζει κυρίως την προσφορά και τη ζήτηση μετοχών, και κατ' επέκταση την εξέλιξη του Γενικού Δείκτη Τιμών (Γ.Δ.Τ.), είναι η ψυχολογία των επενδυτών. Αυτή επηρεάζεται από παράγοντες όπως, η γενική κατάσταση του οικονομικού συστήματος, οι ανακοινώσεις κυβερνήσεων και οργανισμών, η πορεία του Γ.Δ.Τ. σε προηγούμενες συνεδριάσεις, ακόμη και από διαδόσεις και ψιθύρους, που είναι αδύνατο να προβλεφθούν.

Φυσικό αποτέλεσμα των πιο πάνω είναι η πολύ μεγάλη μεταβλητότητα των χρηματιστηριακών αξιών που αναμφισβήτητα, αργά η γρήγορα, θα οδηγήσει την οικονομία σε ανεπιθύμητες διαταραχές. Και ακριβώς αυτό θέλουμε να αποφύγουμε.

Προϋπόθεση για να πετύχουμε το στόχο μας, είναι η εξάλειψη της έννοιας της κερδοσκοπίας από τις αγορές. Το χρηματιστήριο θα πρέπει να χρησιμοποιείται, από τις εισηγμένες εταιρίες, με σκοπό την άντληση κεφαλαίων, και από τους αγοραστές μετοχών, με σκοπό την ανάληψη μακροχρόνιων θέσεων. Θα πρέπει δηλαδή, να αναμένουν κέρδη από την αναπτυξιακή πορεία της μετοχής και από το μέρισμα που διανέμει, και όχι από μια επικείμενη μεταπώλησή της.

Κάτι τέτοιο κατορθώνεται μόνο όταν είναι πολύ δύσκολο για μια μετοχή να εμφανιστεί υποτιμημένη ή υπερτιμημένη, έναντι μιας ορθής αποτίμησης, δηλαδή πρέπει, ο κάθε συμμετέχων στην αγορά, να μην προσδιορίζει την αξία μιας μετοχής σε διαφορετικό επίπεδο.

Ο τρόπος για να εξασφαλιστεί ότι όλοι οι πιθανοί επενδυτές θα αξιολογήσουν στο ίδιο επίπεδο μια μετοχή και ταυτόχρονα αυτή η τιμή θα είναι δίκαιη είναι, η αξία της να υπολογίζεται με βάση την απόδοση της εταιρίας σε ότι αφορά την πραγματική της δραστηριότητα και τους δείκτες που απορρέουν από αυτήν. Επίσης, για να έχουν οι πάντες πρόσβαση σε αυτά τα δεδομένα, θα πρέπει αυτή η αξία να υπολογίζεται και να δημοσιοποιείται από μία κεντρική κρατική αρχή και να αφορά το σύνολο των μετοχών που είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης.

Για παράδειγμα, θα μπορούσε το Κράτος να συλλέξει από τις επιχειρήσεις τα αποτελέσματα που χρειάζονται ώστε, τροφοδοτώντας τα σε ένα πρόγραμμα ηλεκτρονικού υπολογιστή, να αποτιμηθεί ορθά η αξία μιας μετοχής. Σκοπός των πιο

πάνω δεν είναι η αποκάλυψη πληροφοριών που είναι μέρος του ανταγωνισμού. Το κράτος απλά θα κάνει αυτοματοποιημένα και γρήγορα, λόγω πρόσβασης σε πληροφόρηση, αυτό που κάνουν οι επαγγελματίες επενδυτές, δηλαδή ανακαλύπτουν αν μια μετοχή είναι υπερτιμημένη ή υποτιμημένη σε σχέση με την ορθή της αποτίμηση και σύμφωνα με αυτό παίρνουν τις αποφάσεις τους. Η διαφορά όμως θα βρίσκεται στο γεγονός ότι ενώ τώρα οι υπολογισμοί οδηγούν για τον καθένα σε διαφορετικό αποτέλεσμα και επίσης δεν έχουν όλοι οι επενδυτές τα μέσα και την τεχνογνωσία να τους κάνουν, με τον τρόπο που περιγράφεται οι πάντες θα έχουν πρόσβαση στην ορθή αξία μιας μετοχής. Έτσι, εξαλείφεται η δυνατότητα κερδοσκοπικών επενδύσεων στο χρηματιστήριο. Τέλος, ο έλεγχος των στοιχείων και της διαδικασίας θα γίνεται από μια κρατική υπηρεσία παρόμοια στη λειτουργία της με τις εταιρίες ορκωτών ελεγκτών.

Στο πλαίσιο αυτής της νέας πραγματικότητας, γνωρίζοντας ότι μια μετοχή είναι υπερτιμημένη, ο επενδυτής δεν θα την αγοράζει από φόβο μην επανέλθει στην πραγματική της αξία, βοηθώντας έτσι στην επαναφορά της. Τότε, οι αποφάσεις δεν θα λαμβάνονται πλέον με βάση την πορεία της προσφοράς και της ζήτησης, αλλά με τον τρόπο που επιδιώκουμε. Επομένως, οι ενδιαφερόμενοι θα επένδυαν στο χρηματιστήριο έχοντας μακροχρόνιο ορίζοντα. Τα σημερινά κερδοσκοπικά κεφάλαια, όταν οι αγορές και οι πωλήσεις πραγματοποιούνται στην δίκαια τιμή, εάν δεν διαλυθούν, θα πρέπει να ακολουθούν την υπόλοιπη αγορά και να επενδύουν με μακροχρόνιο ορίζοντα, αφού οι ευκαιρίες για γρήγορο κέρδος έχουν επαλειφθεί.

Συμπληρωματικά αναφέρεται ότι, μια εκστρατεία ενημέρωσης και εκπαίδευσης των πολιτών σχετικά με τη λειτουργία, τα χαρακτηριστικά, τον λόγο ύπαρξης και τους κινδύνους των κεφαλαιαγορών θα μπορούσε να λειτουργήσει επικουρικά στην επιτυχία του όλου εγχειρήματος.

Το αρνητικό στοιχείο των προαναφερθέντων είναι το γεγονός ότι η κατάσταση αυτή θα δημιουργεί ομοιογένεια στην αγορά με αποτέλεσμα να μειωθεί η ρευστότητά της. Στο νέο περιβάλλον όμως, αυτή η μειωμένη ρευστότητα δεν προκαλεί ανησυχία, εφόσον οι θέσεις αναλαμβάνονται για μακροχρόνιες περιόδους, η κινητικότητα είναι πολύ πιο περιορισμένη και επομένως δεν υπάρχει ανάγκη αυξημένης ρευστότητας.

5.2 Ανάληψη συστημικού κινδύνου από τις επιχειρήσεις

Ονομάζουμε συστημικό τον κίνδυνο που δημιουργείται για το σύστημα όταν μια επιχείρηση αποφασίζει να κάνει μια επένδυση ή μια επιχειρηματική κίνηση και σε περίπτωση αποτυχίας θα υπάρχουν επιπτώσεις για μέρη της οικονομίας πέραν του εν λόγω οργανισμού. Στην κατηγορία των επιχειρήσεων που ενέχουν συστημικό κίνδυνο υπάγονται και τα hedge funds και γενικά οι θεσμικοί επενδυτές.

Ένας τέτοιος κίνδυνος δημιουργείται επειδή στη σημερινή εποχή, όπου η πληροφόρηση ταξιδεύει σε δευτερόλεπτα και οι οικονομίες και οι κλάδοι αλληλοσυνδέονται, οι πράξεις μιας και μόνο επιχείρησης μπορούν να επηρεάσουν την ψυχολογία άλλων συμμετεχόντων στην οικονομία, ή ακόμη και πραγματικά

μεγέθη όπως το διαθέσιμο κεφάλαιο. Για παράδειγμα, αν μια μεγάλη τράπεζα ανακοινώσει ότι βρίσκεται στα πρόθυρα χρεοκοπίας, οι πελάτες της μπορεί να σπεύσουν να αποσύρουν τις καταθέσεις τους, επιταχύνοντας έτσι την πτώχευσή της, αλλά ταυτόχρονα, λόγω αρνητικής ψυχολογίας που δημιουργείται, μπορεί και πελάτες άλλων τραπεζών να ανησυχίσουν και να ακολουθήσουν την ίδια τακτική αποδυναμώνοντας συνολικά τον τραπεζικό κλάδο. Ακόμη και όταν αναφερόμαστε για μια επιχείρηση σχετικά μικρή, που δεν έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει μια ολόκληρη οικονομία, που όμως μέρος της ιδιοκτησίας της ανήκει σε έναν διεθνή όμιλο και, σε περίπτωση προβλημάτων θα πρέπει να την στηρίζει, μπορεί να έχουμε τα ίδια αρνητικά αποτελέσματα. Υπάρχει η περίπτωση, είτε επειδή θα πρέπει να δεσμεύσει κεφάλαια για τη στήριξη της μικρότερης επιχείρησης, και επομένως θα αναμένεται να χειροτερεύσουν τα δικά της αποτελέσματα, είτε, λόγω φόβου να μην παρασυρθεί η μεγάλη από τη μικρή, οι επενδυτές να πουλήσουν τη μετοχή της, οδηγώντας την έτσι σε καταγραφή σημαντικών ζημιών, που με τη σειρά τους θα έχουν επιπτώσεις στο σύστημα.

Στη σημασία υπολογισμού του κινδύνου αυτού αναφέρεται και ο Eatwell (2002), σημειώνοντας ότι οι επιχειρήσεις, όταν αποφασίσουν να προβούν σε κάποια επένδυση, δεν λαμβάνουν υπόψη τους το κόστος που θα έχει το σύστημα από την επιχειρηματική τους κίνηση. Και αυτό, επειδή μια επιχείρηση, αφενός δεν έχει τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με το συστημικό κόστος που δημιουργεί, και αφετέρου δεν έχει συμφέρον να καλυφθεί για έναν τέτοιο κίνδυνο, αφού δεν συνεπάγεται άμεση ζημιά γι' αυτήν .

Ο τρόπος για να βεβαιωθεί, λοιπόν, το κράτος ότι οι επιχειρήσεις, πριν προβούν σε κάποια επένδυση, θα ενσωματώσουν στον υπολογισμό του κινδύνου και τον κίνδυνο στον οποίο εκτίθεται το σύστημα στο σύνολό του, είναι να υπολογίσει το συστημικό κίνδυνο της μέσης επένδυσης, ή για ακόμη πιο δίκαιη αντιμετώπιση, να υπολογίσει το μέσο συστημικό κίνδυνο σε διάφορα επίπεδα επενδύσεων, δημιουργώντας έτσι συγκεκριμένες κλίμακες επιχειρηματικών κινήσεων που αντιστοιχούν σε ορισμένο συστημικό κίνδυνο, και να δεσμεύσει τα κεφάλαια αυτά, ή ένα ποσοστό τους, από την εταιρία που πραγματοποιεί την επένδυση. Επομένως, σε περίπτωση αποτυχίας, το κεφάλαιο μένει στο κράτος, που το χρησιμοποιεί για την σταθεροποίηση του συστήματος και σε περίπτωση επιτυχίας επιστρέφεται. Τα κεφάλαια αυτά θα μπορούσε για παράδειγμα να τα δεσμεύει η εποπτική αρχή από την επιχείρηση, μετά την περιοδική υποβολή κάποιου εντύπου που θα ανέφερε τις κινήσεις του οργανισμού που εμπεριέχουν συστημικό κίνδυνο.

Είναι αλήθεια ότι με τον τρόπο αυτό δεν καλύπτεται απαραίτητα ολόκληρο το κόστος που μπορεί να προκύψει από μια επιχειρηματική κίνηση, όμως όταν δεν έχει συνυπολογίσει ο επενδυτής το συστημικό κίνδυνο, έχει κάνει λάθος εκτίμηση του κινδύνου και αυτό είναι που σε περίπτωση αποτυχίας δημιουργεί διαταραχές. Δηλαδή, το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες στην αγορά βλέπουν ότι ο πραγματικός κίνδυνος ήταν υψηλότερος του αναμενομένου.

Όταν όμως εφαρμοστεί η πιο πάνω περιγραφόμενη πρακτική, οι επιχειρήσεις και οι επενδυτές θα συμπεριλάβουν στους υπολογισμούς τους το κόστος της αποτυχίας τους στο σύστημα, με τέτοιο τρόπο που σε περίπτωση που η επένδυση δεν εξελιχθεί όπως σχεδιάστηκε, ο κίνδυνος αυτός να μετέχει στον αναμενόμενο κίνδυνο, με αποτέλεσμα να αποφεύγονται οι διαταραχές (shocks). Με την πρακτική αυτή, και ακόμη και να μην έχει υπολογιστεί το πραγματικό κόστος που θα επιφέρει η επιχειρηματική κίνηση στην κοινωνία, θα έχει αναληφθεί ο συνολικός κίνδυνος.

Βέβαια, όχι όλες οι επενδύσεις και οι επιχειρηματικές κινήσεις ενέχουν συστημικό κίνδυνο και όχι όλες οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τον κλάδο τους. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να καταρτιστεί ένας κατάλογος ή ένας οδηγός επιχειρηματικών κινήσεων, που ανάλογα με τον κλάδο και το μέγεθος της επένδυσης θα αποφαίνεται αν εμπεριέχει κίνδυνο για το σύστημα, και σε αυτές θα εφαρμόζεται το μέτρο.

Τέλος, ένα τέτοιο μέτρο, που δεσμεύει κεφάλαια μπορεί να θεωρηθεί ότι θα αποτρέπει τις επιχειρήσεις από το να προβούν σε επενδύσεις. Η αλήθεια είναι όμως ότι, κάτι ανάλογο έχει ήδη δοκιμαστεί όσον αφορά τις ασφαλιστικές εταιρίες και τα συμβόλαια του κλάδου ζωής, που είναι εγγυημένων αποδόσεων. Σε αυτή την περίπτωση, δεσμεύονται από τις ασφαλιστικές κεφάλαια που αντιστοιχούν σε κάποιο ποσοστό των συμβολαίων εγγυημένης απόδοσης που έχουν συντάξει, ώστε να εξασφαλίζεται ότι αυτά θα μπορούν να αποπληρωθούν, ό,τι και να συμβεί στην εταιρία. Αποτέλεσμα αυτού του μέτρου δεν ήταν να μειωθεί το ενδιαφέρον των

ασφαλιστικών για τέτοια συμβόλαια, αλλά πρώτον, να εντείνουν τις προσπάθειες για την πώλησή τους, και δεύτερον και σημαντικότερο, να αυξηθεί η προσοχή τους στις επενδύσεις που πραγματοποιούν με αυτά τα κεφάλαια. Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία της Ένωσης Ασφαλιστικών Εταιριών Ελλάδος, που δείχνουν ότι ο αριθμός των συμβολαίων ζωής έχει αυξηθεί συνεχώς τα τελευταία χρόνια, με την εξέλιξη αυτή να προέρχεται, από την εφαρμογή κρατικού ελέγχου που είχε ως αποτέλεσμα την ανάκτηση εμπιστοσύνης από τους καταναλωτές σε ότι αφορά των εν λόγω κλάδο.

5.3 Περιορισμός του ποσοστού ανάπτυξης και σταθερότητα της οικονομίας

5.3.1 Επενδύσεις

Για να είναι εφικτή η παρακολούθηση και ο έλεγχος του ρυθμού ανάπτυξης είναι απαραίτητο να υπάρχει δυνατότητα ελέγχου των επενδύσεων. Επειδή δεν είναι νοητό να απαγορευτεί η ιδιωτική πρωτοβουλία, ο τρόπος για να εξασφαλιστεί από τη μια πλευρά η ρύθμιση των επενδύσεων, και από την άλλη η σταθερότητα και η αντοχή τους σε απρόβλεπτες και αντίξοες καταστάσεις, είναι να προωθηθούν οι επενδύσεις που στηρίζονται σε ίδια κεφάλαια. Αυτό γιατί, σε τέτοιες περιπτώσεις, ούτε ο ρυθμός αύξησης των επενδύσεων μπορεί να είναι πολύ μεγάλος, αλλά και σε περίπτωση κρίσεων οι επενδύσεις δεν είναι ευάλωτες, αφού η αποπληρωμή τους δεν κινδυνεύει από αυξήσεις επιτοκίων ή από μείωση της κατανάλωσης, της οικονομικής δραστηριότητας ή την αύξηση της αβεβαιότητας.

Για να πετύχουμε επενδύσεις βασισμένες σε ίδια κεφάλαια πρέπει να περιοριστεί η πρόσβαση σε χρηματοδότηση μέσω δανεισμού. Κάτι τέτοιο κατορθώνεται όταν εισαχθεί όριο στο ποσοστό μιας επένδυσης που μπορεί να χρηματοδοτηθεί με κεφάλαια που προέρχονται από τράπεζες. Δηλαδή οι τράπεζες θα μπορούν να δανειοδοτούν μια επιχείρηση για επένδυση μέχρι ένα ποσοστό της αξίας της επένδυσης. Επίσης, θα οριοθετηθεί αυστηρά και ο βαθμός δανεισμού τον οποίο επιτρέπεται να φθάσουν οι εταιρίες και τα άτομα. Έτσι, η εταιρίες υποχρεούνται να χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό και ίδια κεφάλαια. Σημειώνουμε ότι η έμπνευση για τον περιορισμό του δανεισμού και συνεπώς της προσφοράς χρήματος προήλθε από την Αυστριακή Προσέγγιση των Οικονομικών Κύκλων.

Αν και τέτοιες ρυθμίσεις μπορεί να φαντάζουν αντιαναπτυξιακές, αυτό συμβαίνει στα σημερινά πλαίσια της ανάγκης για γρήγορη και χωρίς έλεγχο αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης. Ακόμη περισσότερο, κανόνες που περιορίζουν το βαθμό δανεισμού, όπως η μη χρηματοδότηση του 100% της αντίστοιχης δαπάνης με στεγαστικό δάνειο ή το γεγονός ότι για να δανειοδοτηθεί κάποιος, η δόση που θα καταβάλλει δεν θα πρέπει να ξεπερνά ένα ποσοστό του εισοδήματός του, εφαρμόζονταν μέχρι πρόσφατα ακόμα και στην ελληνική αγορά,. Επομένως, ανάγκες ελέγχου της δανειοδότησης είχαν αναγνωριστεί και στο παρελθόν. Απλώς σταμάτησαν να εφαρμόζονται εξαιτίας του ανταγωνισμού και της ανάγκης των τραπεζών για αύξηση των κερδών μέσω χορήγησης δανείων, αλλά και λόγω ελλιπούς ελέγχου, που προέρχεται από την μεγάλη επιρροή που έχουν οι τράπεζες στο σύστημα.

Το αποτέλεσμα μιας τέτοιας πρακτικής είναι από τη μία πλευρά να τεθούν όρια στις δυνατότητες των εταιριών να αναλάβουν πολλές επενδύσεις, και από την άλλη, σε περίπτωση κρίσης, να μην είναι το ίδιο ευάλωτες. Ταυτόχρονα, θα αποτρέπεται η μη αποπληρωμή των δανείων, θα περιορίζεται το ποσοστό ανάπτυξης στα επιθυμητά επίπεδα, όπως και η αύξηση της κατανάλωσης, η εξάρτηση από δανεισμό και η επιρροή των τραπεζών στο σύστημα, αφού δεν θα εξαρτάται από αυτές η κάθε επενδυτική προσπάθεια.

Βέβαια, το κράτος θα πρέπει να επιβλέπει όλη αυτήν την διαδικασία ώστε να εξασφαλιστεί η σωστή εφαρμογή της. Επομένως θα πρέπει να συσταθεί ένα όργανο εντεταλμένο με τον έλεγχο αυτό. Εκτός τούτου βέβαια, μια πολύ σημαντική αρμοδιότητά του θα είναι, σε συνεργασία με την υπηρεσία που θα καθορίζει τους στόχους σχετικά με όλες τις μεταβλητές που προκαλούν διαταραχές, να υπολογίζει το ποσοστό των επενδύσεων που θα δανειοδοτούνται από τις τράπεζες, το οποίο θα αλλάζει ανάλογα με την αύξηση που αναζητεί η οικονομία στον τομέα αυτό, ώστε να επιτευχθεί ο ρυθμός ανάπτυξης που έχει τεθεί ως στόχος.

Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι οι πρακτικές αυτές δεν θα πρέπει να συνεπάγονται υπερβολικά υψηλά επιτόκια. Το κόστος δανεισμού πρέπει να είναι σε φυσιολογικά επίπεδα, ώστε να μην εμποδίζεται η αποπληρωμή του δανείου και να μην μετακυλιστεί το κόστος στην κατανάλωση, αυξάνοντας έτσι τις τιμές και τον πληθωρισμό. Σημασία έχει επίσης, ώστε να αποφευχθούν οικονομικές διαταραχές, να

μην υπάρχουν μεγάλες διακυμάνσεις στα επιτόκια και οι προβλέψεις σχετικά με αυτές να επαληθεύονται. Στο σκοπό αυτό θα βοηθήσουν οι κεντρικές τράπεζες, με το να καθορίζουν τα επιτόκια στα επιθυμητά επίπεδα και να έχουν μακροχρόνιο σχεδιασμό για τη μεταβολή τους, ώστε να υπάρχει πληροφόρηση και να επιτυγχάνονται οι προβλέψεις. Επίσης, όταν η ανάλυση διευρυνθεί σε διεθνές επίπεδο, για μην ευνοηθεί η μετακίνηση κεφαλαίων για κερδοσκοπικούς σκοπούς, θα πρέπει να μην υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις του επιπέδου των επιτοκίων μεταξύ των διαφόρων χωρών. Δηλαδή, οι διαφορές θα πρέπει να είναι τέτοιες που, το κέρδος από τη μετακίνηση να εξαλείφεται όταν υπολογιστεί σε συνδυασμό με τα κόστη που θα προκύψουν από την ενέργεια αυτή.

5.3.2 Παραγωγικότητα εργασίας, τεχνολογία και κατάλοιπα Solow

Όπως αναφέρεται και από τον Chatterjee (2000) ο κύριος παράγοντας που επηρεάζει την αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας είναι η εξέλιξη της τεχνολογίας. Επομένως, για να παρατηρήσουμε τον τρόπο που θα αντιμετωπίσουμε την παραγωγικότητα εργασίας, θα πρέπει να ασχοληθούμε κατά κύριο λόγο με την εύρεση νέων και την εξέλιξη των υπαρχουσών τεχνολογικών δυνατοτήτων.

Οι πιο σημαντικές θεωρίες που ασχολήθηκαν με την τεχνολογία είναι αυτές της «Σουμπετεριακής Ανάπτυξης», μέρος των οποίων είναι και η Θεωρία Ενδογενούς Ανάπτυξης. Μεταξύ άλλων, με την επίδραση που αυτή έχει στην οικονομία μιας

χώρας, έχουν ασχοληθεί και οι Paul Romer (1993), Cortright (2001), Dinopoulos and Sener (2007).

Ο Cortright, στη “New Growth Theory, Technology and Learning: A Practitioners Guide”, (Cortright, 2001), που στην ουσία είναι μια ανάλυση της «New Growth Theory», σημειώνει ότι η οικονομική ανάπτυξη προέρχεται από αυξανόμενες αποδόσεις που σχετίζονται με τη «νέα» γνώση. Αυτές παρατηρούνται επειδή το κόστος παραγωγής κάθε επιπλέον μονάδας μιας νέας τεχνολογίας που ανακαλύφθηκε μειώνεται συνεχώς με την τυποποίηση. Έτσι, θεωρεί ότι μπορεί να επιτευχθεί συνεχής ανάπτυξη μέσα από τη συνεχή εμφάνιση «νέας» γνώσης που θα επεκτείνει τα περιθώρια οικονομικής ανάπτυξης.

Αν και θεωρητικά τα ανωτέρω φαίνονται ορθά, η υπόθεση ότι θεωρείται αυτονόητη η οπωσδήποτε εύρεση νέας τεχνολογίας σε τακτά και σχετικά σύντομα χρονικά διαστήματα μπορεί να αμφισβητηθεί. Αν κάτι τέτοιο ήταν δεδομένο, τότε σίγουρα θα μπορούσαμε να αποφύγουμε την ύφεση για πάντα. Η εμπειρία όμως, καθώς και η ίδια η «Θεωρία Ενδογενούς Ανάπτυξης», μας διδάσκει ότι οι επαναστατικές ανακαλύψεις δεν εξασφαλίζονται κατ’ ανάγκη από τις μεγάλες επενδύσεις σε Έρευνα και Ανάπτυξη και ενέχουν σε μεγάλο βαθμό και το στοιχείο του τυχαίου. Έτσι, σε περίπτωση που αφήνουμε ελεύθερο το περιθώριο για ανάπτυξη που επιφέρει μια νέα ανακάλυψη τότε, όπως άλλωστε έχει προαναφερθεί, υπάρχουν αρκετές πιθανότητες αυτό να χρησιμοποιηθεί πριν βρεθεί η επόμενη ανακάλυψη.

Εξάλλου, από την άλλη, οι Dinopoulos and Sener (2007), παρουσιάζουν την εξέλιξη της «Σουμπετεριακής Θεωρίας Ανάπτυξης» (Schumpeterian Growth Theory). Πιο αναλυτικά, η θεωρία αυτή στηρίχτηκε στην άποψη που παρέθεσε ο Schumpeter, ότι η ανάπτυξη βασίζεται στην ενδογενή εισαγωγή νέων προϊόντων και διαδικασιών, που ανακαλύπτονται με την εξέλιξη της τεχνολογικής έρευνας, δηλαδή την επένδυση σε Έρευνα και Ανάπτυξη (R&D). Όμως, αφού παρατηρήθηκε ότι τα υποστηριζόμενα από τη Θεωρία Ενδογενούς Ανάπτυξης δεν συμβαδίζουν με στοιχεία που είχαν καταγραφεί για διάφορες οικονομίες, οι ανωτέρω ερευνητές έφτασαν στο συμπέρασμα ότι η ανάπτυξη της τεχνολογίας, από ένα σημείο και μετά, δεν είναι ανάλογη των επενδύσεων σε R&D. Υπάρχουν επομένως, φθίνουσες αποδόσεις. Κάτι τέτοιο συμβαίνει επειδή από κάποιο σημείο και έπειτα χρειάζονται όλο και περισσότερα κεφάλαια και χρόνος για να οδηγηθούμε σε νέες χρήσεις της τεχνολογίας και σε παραπλήσια προϊόντα και ακόμη περισσότερα για να ανακαλυφθεί νέα τεχνολογία.

Αρχικά, σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να επισημανθεί διάκριση μεταξύ της νέας τεχνολογίας και της «νέας» γνώσης, καθώς η πρώτη είναι πολλές φορές αποτέλεσμα της δεύτερης. Επίσης, ενώ η κεντρική ιδέα της «Νέας Θεωρίας Ανάπτυξης» (New Growth Theory) είναι ο διαφορετικός συνδυασμός των υπαρχόντων πόρων μέσω της γνώσης, η εξελιγμένη εκδοχή της «Σουμπετεριανής Θεωρίας Ανάπτυξης» ασχολείται με την ανάπτυξη που απορρέει από την εισαγωγή προϊόντων και νεωτερισμών που είναι αποτέλεσμα επενδύσεων σε Έρευνα και Ανάπτυξη, χωρίς απαραίτητα να αποτελούν πραγματικά νέα τεχνολογία, άλλα απλώς εξέλιξη της υπάρχουσας.

Αν και οι δύο θεωρίες συμβαδίζουν σε αρκετά σημεία και δεν απέχουν πολύ η μία από την άλλη, αφού η «Νέα Θεωρία Ανάπτυξης» αποτελεί το αρχικό στάδιο των θεωριών «Σουμπετεριανής Ανάπτυξης», καμία τους δεν έχει τη δυνατότητα στην μορφή που είναι να εξασφαλίσει, με μεγάλες πιθανότητες επιτυχίας, συνεχή ανάπτυξη επειδή, δεν εξασφαλίζει τα απαραίτητα χρονικά περιθώρια να συμβούν οι καίριες ανακαλύψεις που χρειαζόμαστε.

Η ανάγκη για τα χρονικά αυτά περιθώρια γίνεται σαφής όταν παρατηρήσουμε τη φθίνουσα πορεία των «νέων» εφευρέσεων που εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια στους κλάδους που μέχρι πρότινος είχαν τους πιο γρήγορους ρυθμούς ανάπτυξης. Γίνεται φανερό επομένως, ότι τα άλματα στην τεχνολογία, πάροδο του χρόνου, μικραίνουν. Παράδειγμα αυτού αποτελεί και η εξέλιξη του ηλεκτρονικού υπολογιστή που, από το 1945 που ολοκληρώθηκε ο πρώτος που ζύγιζε 30 τόνους, εξελίχθηκε σε μικροϋπολογιστή μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του '70. Αυτή είναι και η κυρίαρχη τεχνολογία δημιουργίας του μέχρι σήμερα. Δηλαδή στα τριάντα χρόνια που ακολούθησαν δεν εμφανίστηκε νέα τεχνολογία στην οποία να βασίζεται, αλλά απλά εξελίχθηκε και έγινε πιο αποτελεσματική η παλαιά. Πρέπει επίσης να σημειωθεί το γεγονός ότι, σε ένα περιβάλλον που αρχίζουν και σπανίζουν οι ανακαλύψεις, όταν αυτές συμβούν, εξαιτίας της αφθονίας χρηματικών κεφαλαίων και του μεγάλου χρόνου αναμονής που προηγήθηκε, η εξέλιξη τους θα γίνει ακόμα πιο γρήγορη σε σχέση με τις προηγούμενες φορές, με αποτέλεσμα, όταν θα εμφανίζεται μια νέα

εφεύρεση, το περιθώριο για ανάπτυξη που θα δημιουργείται να είναι όλο και μικρότερο.

Η εξήγηση για την αρνητική διαδρομή της τεχνολογίας βρίσκεται στο ότι, αυξανόμενες αποδόσεις έχει μόνο η νέα τεχνολογία εφόσον ανακαλυφθεί. Διαφορετικά, αν αυτό που κάνουμε είναι προσπάθειες χωρίς όμως αποτέλεσμα, το κόστος της έρευνας αυξάνεται συνεχώς και θα πρέπει να μετακυλιστεί στους καταναλωτές, που με την σειρά τους θα αναγκάζονται να δανειστούν για να συνεχίζουν να καταναλώνουν έως ότου δεν θα μπορούν άλλο να επωμιστούν το κόστος, και τότε η κατανάλωση θα συρρικνωθεί, δημιουργώντας διαταραχές και ύφεση. Έτσι, για να αποφευχθεί το αδιέξοδο αυτό, αλλά και για να συνεχίσουν οι επιχειρήσεις να αυξάνουν τα κέρδη τους, το R&D χρησιμοποιείται τελευταία για τη βελτίωση της υπάρχουσας τεχνολογίας και για τη δημιουργία διαφορετικών προϊόντων που κατά βάση είναι παραλλαγές του ίδιου. Αυτή η πρακτική όμως, είναι μια ανάγκη του μάρκετινγκ για να μπορεί η επιχείρηση να στοχεύει σε διάφορες καταναλωτικές ομάδες και δεν αποτελεί νέα τεχνολογία, με αποτέλεσμα ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας να μειώνεται σταδιακά.

Θα πρέπει τώρα να εξεταστεί ένα τελευταίο σημείο, το οποίο είναι κοινό στις δύο πιο πάνω θεωρίες, δηλαδή ότι η ύφεση είναι κάτι φυσικό που εμφανίζεται όταν η οικονομία περνάει από τη μία τεχνολογία στην άλλη. Όμως, εφόσον οι νέες ανακαλύψεις συνήθως ανακοινώνονται ή τουλάχιστον γίνονται γνωστές, και επομένως μπορεί να υπολογιστεί, ακόμα και σε γενική βάση ο χρόνος μέχρι αυτή να

αναπτυχθεί και να εφαρμοστεί, γιατί μέχρι τώρα δεν ήταν δυνατό να προβλεφθούν οι υφέσεις; Και γιατί δεν ήταν μόνο επιφανειακές κρίσεις; Διότι, η πρόβλεψη και η διαβεβαίωση ότι η ανεργία που προκαλείται είναι για ένα συγκεκριμένο διάστημα, θα είχε ως αποτέλεσμα να ελαχιστοποιηθεί η αβεβαιότητα που συνοδεύει μια ύφεση, και ενδεχομένως, το κράτος, υπολογίζοντας ποια θα είναι η ανεργία που θα προκύψει από την αντικατάσταση της τεχνολογίας, να μπορούσε να πάρει μέτρα για την στήριξη των ανέργων το διάστημα εκείνο. Έτσι, ο κλάδος που θα επηρεαζόταν από την αλλαγή θα συμπεριφερόταν περίπου όπως συμπεριφέρεται ο κλάδος του τουρισμού όταν στο τέλος της περιόδου κάποια άτομα μένουν άνεργα για κάποιο διάστημα.

Δεδομένου ότι τα παραπάνω δεν συμβαίνουν, θα πρέπει η ύφεση να προκαλείται και από άλλους παράγοντες που αγνοούνται από τις εν λόγω θεωρίες και οι οποίοι, μάλλον, είναι αυτοί στους οποίους αναφέρεται η παρούσα εργασία. Άρα, υποθέτοντας ότι και οι υπόλοιποι παράγοντες εξελίσσονται ομαλά, και αυτό που απομένει είναι η αντικατάσταση της τεχνολογίας σε κάποιο κλάδο, τότε θα μπορούμε να την προβλέψουμε, καθώς με τους τρόπους που αναφέρθηκαν θα την παρακολουθούμε, και ταυτόχρονα θα λαμβάνονται και τα αναγκαία μέτρα ώστε η οικονομία να την βιώσει ως μια απλή μείωση της δραστηριότητας του κλάδου για ένα μικρό διάστημα.

Στα πιο πάνω θα προστεθούν τώρα και οι οικονομικές διαταραχές, που συνδέονται από την «Θεωρία των Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων» (“Real Business Cycle Theory” – RBC Theory) με την αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας. Η εν λόγω

θεωρία αναφέρει τα κατάλοιπα Solow ως αιτία για τη δημιουργία διαταραχών σε σχέση με την παραγωγικότητα εργασίας. Τα κατάλοιπα Solow αποτελούν τη διαφορά μεταξύ της πραγματικής και της αναμενόμενης, με βάση τις προβλέψεις, αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας. Όταν τα κατάλοιπα Solow είναι θετικά, σημαίνει ότι είχαμε μη αναμενόμενη αύξηση των τεχνολογικών δυνατοτήτων της οικονομίας, ενώ όταν είναι αρνητικά, το αντίθετο.

Επομένως, αυτό που θα μπορούσε να συμπληρώσει τις δύο θεωρίες ανάπτυξης μέσω τεχνολογίας, ώστε να εξασφαλιστεί ο απαραίτητος χρόνος εύρεσης «νέας» γνώσης, και κατά συνέπεια να επιτευχθεί η συνεχής ανάπτυξη, είναι πρώτον να εξαλειφθούν κάθε είδους διαταραχές, είτε θετικές, είτε αρνητικές, δηλαδή να μην εμφανιστούν τα κατάλοιπα Solow, και δεύτερον να ελεγχθεί ο ρυθμός εξέλιξης της τεχνολογίας.

Το τελευταίο, όπως έχει προαναφερθεί, ελέγχεται μέσω της παραγωγικότητας εργασίας, που με τη σειρά της, περιορίζεται όταν τεθεί υπό έλεγχο η εξέλιξη της τεχνολογίας, τόσο ως προς το ποσοστό ανάπτυξής της, όσο και ως προς την ταχύτητα διάδοσής της, δηλαδή τον αναγκαίο χρόνο από τη φάση της εύρεσης νέας τεχνολογίας μέχρι τη φάση της μαζικής παραγωγής προϊόντων με βάση την τεχνολογία αυτή.

Το εγχείρημα αυτό επιτυγχάνεται με τον περιορισμό του κεφαλαίου που διατίθεται για Έρευνα & Ανάπτυξη. Πρακτικά, πρώτα θα πρέπει να διασαφηνιστεί ότι στο R&D συμπεριλαμβάνεται η έρευνα για την ανακάλυψη της νέας τεχνολογίας και η

απαιτούμενη έρευνα ή η επένδυση ώστε να έλθει σε μορφή μαζικής παραγωγής. Στη συνέχεια, θα πρέπει να τεθεί περιορισμός, παρόμοιος με αυτόν στις επενδύσεις, όσον αφορά τη χρηματοδότησή της, είτε αυτή γίνεται μέσω κρατικής επιχορήγησης σε Ιδρύματα και Ινστιτούτα, είτε γίνεται μέσω τραπεζών και ιδιωτικών κεφαλαίων σε εταιρίες. Όσον αφορά τη διάδοση της τεχνολογίας, στην περίπτωση των Ινστιτούτων η τεχνολογία θα ελέγχεται από το κράτος, οπότε θα πραγματοποιείται υπό τους κανόνες και τους περιορισμούς που αυτό θα θέσει. Στην περίπτωση των ιδιωτών, η διάδοση θα συγκρατηθεί στα επιθυμητά επίπεδα μέσω της περιορισμένης χρηματοδότησης, αφού αυτή θα έχει περιοριστεί σε ένα επίπεδο που δεν θα επιτρέπει την ταχεία ανάπτυξή της. Επίσης, θα πρέπει να προβλεφθεί και η περίπτωση χρηματοδότησης με ίδια κεφάλαια. Εδώ, αποκτάται ο έλεγχος με το να εφαρμόζονται όρια στο ποσοστό του κεφαλαίου μιας εταιρίας που μπορεί να διατεθεί για τέτοιους σκοπούς.

Ένα άλλο μέτρο που πιστεύεται ότι θα βοηθούσε στην παρακολούθηση της τεχνολογικής προόδου είναι, η οργάνωση των επιχειρηματικών κλάδων σε παγκόσμιο επίπεδο και δημιουργία ινστιτούτων που θα διεξάγουν την έρευνα για λογαριασμό του κάθε κλάδου. Δηλαδή δεν θα αναζητεί νέα τεχνολογία η κάθε επιχείρηση μόνη της, αλλά θα συμμετέχουν όλες οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις στο ινστιτούτο του αντίστοιχου κλάδου και οποιαδήποτε νέα τεχνολογία εφευρεθεί θα ανήκει σε όλες στο βαθμό που συμμετείχαν στη χρηματοδότησή της. Αυτό σε συνδυασμό με τα μέτρα που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο για τον περιορισμό του ποσοστού δαπανών για την τεχνολογία, θα συμβάλλει στην παρακολούθηση και τον

περιορισμό της τεχνολογίας στα επιθυμητά επίπεδα. Ταυτόχρονα όμως, θα υπάρχει διάδοση της νέας τεχνολογίας, εφόσον θα έχουν συμμετάσχει όλοι στην εύρεσή της, χωρίς όμως να θίγονται τα πνευματικά δικαιώματά τους.

Πρέπει να σημειωθεί ότι αν και με τον τρόπο αυτό η νέα τεχνολογία θα είναι κοινή, η κάθε εταιρία θα επιδιώκει τη βελτίωσή της όπως θεωρεί χρήσιμο, με σκοπό να επιτευχθεί η διαφοροποίηση των προϊόντων ώστε να λειτουργήσει ο ανταγωνισμός. Βέβαια, ο προϋπολογισμός για R&D θα συμπεριλαμβάνει και την χρηματοδότηση για το ινστιτούτο και αυτή για την περαιτέρω εξέλιξή της στην επιχείρηση. Με τον τρόπο αυτό, αφού θα περιορίζονται τα ποσά που μπορεί να δαπανήσει η εταιρία, δεν θα υπάρχει η δυνατότητα να περάσει πολύ γρήγορα η νέα τεχνολογία στην κατανάλωση. Τέλος, θα χρειαστεί επίσης να υπάρξει μια πολύ σαφής και αυστηρή νομοθεσία για τα δικαιώματα χρήσης της τεχνολογίας για να διαφυλαχθούν τα δικαιώματα των συμμετεχόντων στην έρευνα που έχει διεξαχθεί, ώστε να μην εμφανιστούν κρούσματα αθέμιτου ανταγωνισμού.

Εκτός από τον περιορισμό του ποσοστού ανάπτυξης, ο περιορισμός της αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας και η επιτυχής πρόβλεψη σε ότι την αφορά, θα έχει ως αποτέλεσμα και την εξάλειψη των διαταραχών που προέρχονται από αυτήν.

5.3.3 Περιορισμός ζήτησης

Τα παραπάνω, περί ελέγχου χρηματοδότησης και τεχνολογίας, περιορίζουν στην ουσία το σκέλος της παραγωγής και συνεπώς την αύξηση της προσφοράς. Συμβάλλουν όμως ταυτόχρονα και στον περιορισμό της αύξησης της ζήτησης. Κάτι τέτοιο συμβαίνει επειδή, όταν περιορίζεται η παραγωγή, δεν υπάρχει πρόβλημα απορρόφησής της και επομένως οι επιχειρήσεις δεν χρειάζεται προβούν σε μεγάλες προσπάθειες μάρκετινγκ και διαφήμισης που θα μπορούσαν να έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πρόσθετων αναγκών και πρόσθετης ζήτησης στους καταναλωτές.

Παρόλ' αυτά, είναι αναγκαία η προσπάθεια συγκράτησης της ζήτησης που δημιουργείται από πηγές που προέρχονται από τους ίδιους τους καταναλωτές, δηλαδή την προσωπική τους επιθυμία για μη ορθολογική αύξηση της κατανάλωσης, στο βαθμό που είναι εφικτό δεδομένης της ιδιοσυγκρασίας του κάθε καταναλωτή. Δύο είναι οι παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η καταναλωτική συμπεριφορά των ατόμων. Το πρώτο είναι τα τρέχοντα και τα αναμενόμενα εισοδήματα του καθενός, διότι σύμφωνα με αυτά αποφασίζει πόσο θα καταναλώσει, τι θα αποταμιεύσει και ποια κατανάλωση θα αφήσει για τις επόμενες περιόδους. Το δεύτερο σημείο έχει να κάνει με την ορθολογικότητα, την κρίση, τις επιθυμίες και την αντίσταση που παρουσιάζει το κάθε άτομο στα εξωτερικά μηνύματα που λαμβάνει.

Εφόσον η παραγωγή, λόγω των μέτρων που έχουν περιγραφεί σε προηγούμενα σημεία, θα είναι τέτοια που θα απορροφάται εξ' ολοκλήρου από τους καταναλωτές,

δεν θα υπάρξει ανάγκη για επιθετική προώθηση των προϊόντων με αποτέλεσμα να εξαλειφθεί το πρόβλημα της εξωτερικής πίεσης. Στη συνέχεια θα αναλυθούν οι υπόλοιποι παράγοντες που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Σχετικά με το πρώτο, δηλαδή το τρέχον και το αναμενόμενο επίπεδο του εισοδήματος, θα είναι εύκολο να επιτευχθεί με μια σταθερή και μακροχρόνια εισοδηματική πολιτική εκ μέρους των κυβερνήσεων. Μια τέτοια πολιτική, σε συνδυασμό με τον ελεγχόμενο δανεισμό των νοικοκυριών, θα συμβάλει στην προγραμματισμένη και όχι αλόγιστη αύξηση της κατανάλωσης, αφού τα άτομα γνωρίζουν ποια θα είναι η αύξηση στο εισόδημά τους και σε τι επίπεδο κατανάλωσης θα μπορούν να ανταποκριθούν. Ένα τέτοιο μέτρο, στο νέο περιβάλλον που δημιουργείται, δεν θα είναι καθόλου δύσκολο να εφαρμοστεί αφού, ως συνέχεια του σταθερού ποσοστού ανάπτυξης, θα υπάρχει σταθερή αύξηση της παραγωγής, οπότε και σταθερή αύξηση της κατανάλωσης που θα πρέπει να καλυφθεί. Σημειώνεται επίσης ότι, όταν η εισοδηματική αύξηση δίνεται για να απορροφηθεί η επιπλέον παραγωγή, και προέρχεται από ανάλογη αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας, ο πληθωρισμός θα συγκρατηθεί σε χαμηλά επίπεδα, επειδή η αύξηση τιμών συνεπάγεται μη απορρόφηση ολόκληρης της παραγωγής. Άρα, το πραγματικό εισόδημα δεν θα μειώνεται.

Το δεύτερο στοιχείο αυτοσυγκράτησης, η όσο το δυνατόν πιο ορθολογική συμπεριφορά των ατόμων, θα έχει θετικές επιδράσεις στην ελαστικότητα της ζήτησης, που με τη σειρά της θα περιορίζει ακόμα περισσότερο την αύξηση των

τιμών και της ζητούμενης ποσότητας. Μια τέτοια συμπεριφορά μπορεί να προωθηθεί από την πολιτεία μέσω εκστρατειών ενημέρωσης και σχολικών μαθημάτων με τέτοιο προσανατολισμό, ώστε να καλλιεργηθεί στην κοινωνία η εν λόγω συνείδηση. Σίγουρα κάτι τέτοιο μπορεί να φαίνεται δύσκολο να επιτευχθεί, και αναμφισβήτητα θα είναι χρονοβόρο, αλλά εφόσον σταδιακά, μπορεί να γίνει σε περιπτώσεις όπως αυτή της ζώνης ασφαλείας στα αυτοκίνητα, όπου η συνείδηση έχει ήδη αποκτηθεί σε μεγάλο βαθμό, ή στην περίπτωση του περιβάλλοντος και του καπνίσματος, όπου γίνονται σταθερά βήματα, θα μπορούσε να γίνει και όσον αφορά τη σωστή αξιολόγηση της σχέσης μεταξύ τιμής και ποιότητας προϊόντος, ειδικά στο οικονομικό περιβάλλον που σκιαγραφείται στην παρούσα εργασία, και όπου η αντίθετη άποψη που πρεσβεύει το μάρκετινγκ δεν ακούγεται έντονα.

5.3.4 Εξάλειψη των υπόλοιπων παραγόντων που δημιουργούν οικονομικές διαταραχές

Βάσει της Θεωρίας των Πραγματικών Οικονομικών Κύκλων, ένας κύριος παράγοντας που δημιουργεί διαταραχές είναι τα “κατάλοιπα Solow”. Παρόλ’ αυτά, όπως διαφαίνεται στις μελέτες των Chatterjee (2000) και Long and Plusser (1983), διαταραχές μπορούν να προκαλέσουν και όλες οι υπόλοιπες μεταβλητές της οικονομίας όταν εμφανίσουν συστηματικά κατάλοιπα κατά την πρόβλεψή τους. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητο όλες οι προβλέψεις σχετικά με τις μεταβλητές αυτές, όπως π.χ. τον πληθωρισμό, τους δείκτες εισοδήματος, ή το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, να επαληθεύονται ή τουλάχιστον να είναι πάρα πολύ κοντά στην

πραγματικότητα. Αλλιώς, θα εμφανιστούν κατάλοιπα των οποίων το αποτέλεσμα στην οικονομία δεν γνωρίζουμε ποιο θα είναι.

Για να το επιτύχουμε αυτό, πρώτο και σημαντικότερο είναι να αλλάξει η ισχύουσα κατάσταση όπου οι κυβερνήσεις προσπαθούν να κάνουν όσο πιο αισιόδοξες προβλέψεις με σκοπό να καθησυχάσουν τους πολίτες και τους εταίρους τους για το μέλλον. Ένα πολύ πρόδηλο παράδειγμα τέτοιας πρακτικής έχει να κάνει με την πρόβλεψη που κάνει η κυβέρνηση σχετικά με τα έσοδα που αναμένει από την φορολογία, την οποία πρόβλεψη, αν και κάθε φορά τα αποτελέσματα υστερούν κατά πολύ, δεν προτίθεται να την αναμορφώσει. Το ίδιο συμβαίνει και με τον ρυθμό ανάπτυξης.

Επομένως, τα στοιχεία που παρουσιάζονται για τη μελλοντική πορεία της οικονομίας πρέπει να είναι σωστά, ακριβή και όσο γίνεται πιο κοντά στην πραγματικότητα. Επίσης πρέπει να αποτελούν και στόχο που επιδιώκεται να επιτευχθεί. Μόνο τότε θα αποτραπεί η εμφάνιση καταλοίπων και συνεπώς διαταραχών. Δηλαδή, όταν η αρχική πρόβλεψη είναι όσο γίνεται πιο κοντά στην πραγματικότητα, και στη συνέχεια, όταν παρατηρηθούν αποκλίσεις, λαμβάνονται τα απαραίτητα μέτρα για την εξάλειψή τους.

Στο εγχείρημα αυτό, έχει μεγάλη σημασία η αξιοπιστία της κυβέρνησης. Όπως προκύπτει από τη Μακροχρόνια Καμπύλη Phillips, όταν τα άτομα θεωρούν αληθή την πρόβλεψη των αρχών για τον αναμενόμενο πληθωρισμό, την εμπιστεύονται και την προεξοφλούν συμβάλλοντας έτσι στην επίτευξή της. Άρα, γενικεύοντας το,

μπορούμε να επιχειρηματολογήσουμε ότι όταν το κράτος παρουσιάζει αξιόπιστες προσδοκίες σχετικά με τις οικονομικές μεταβλητές, τα άτομα τις προεξοφλούν με αποτέλεσμα να συμβάλλουν αποφασιστικά στην επαλήθευσή τους.

5.4 Γενικά μέτρα για το σύνολο της οικονομίας

Ένα σημαντικό στοιχείο ώστε η κυβέρνηση να έχει τη δυνατότητα και τη θέληση να εφαρμόσει όλους αυτούς τους κανόνες, χωρίς να μπει στον πειρασμό να προστατεύσει κάποιες επιχειρήσεις, δημιουργώντας εμπόδια στον ελεύθερο ανταγωνισμό, είναι να μην συμμετέχει το κράτος ως επιχειρηματίας. Οι κρατικές επιχειρήσεις πρέπει να είναι αγωγοί της κοινωνικής πολιτικής, και δεν μπορούν να έχουν σκοπό τη μεγιστοποίηση των κερδών. Τα έσοδά τους θα αποβλέπουν μόνο στην κάλυψη των εξόδων τους και των πιθανών επενδύσεων που θα κάνουν μελλοντικά. Πιο αναλυτικά, όταν το κράτος συμμετέχει σε μια επιχείρηση και προσπαθεί να παράγει κέρδη αφενός αλλά και κοινωνική πολιτική αφετέρου, το αποτέλεσμα είναι πάντα απογοητευτικό. Παράδειγμα αυτού είναι και η κατάσταση που επικρατούσε στις Ολυμπιακές Αερογραμμές όπου, η εταιρία συμμετείχε στον ανταγωνισμό στα δρομολόγια εξωτερικού, ενώ στο εσωτερικό ήταν φορέας κοινωνικής πολιτικής, αφού ήταν κρατικής ιδιοκτησίας. Το αποτέλεσμα ήταν, από τη μια πλευρά η εταιρία να σημειώνει ζημίες όταν γινόταν φορέας κοινωνικής πολιτικής, και από την άλλη να λειτουργεί ως αθέμιτος ανταγωνιστής, αφού δεχόταν κρατικές ενισχύσεις για να καλύψει τις ζημίες που είχαν δημιουργηθεί. Αντί αυτού το κράτος διαχώριζε τις εταιρίες που σκοπό έχουν την παραγωγή κερδών και αυτές που

χρησιμοποιούνται ως αγωγοί κοινωνικής πολιτικής, και οι οποίες συνήθως είναι μονοπώλια και δεν συμμετέχουν στον ανταγωνισμό, θα μπορούσε να δημιουργήσει μια αγορά όπου θα λειτουργούσε ο υγιής ανταγωνισμός, με αποτέλεσμα να έχει κρατικά έσοδα από τους φόρους που επιβάλλει, ώστε να πραγματοποιεί την κοινωνική πολιτική που σχεδιάζει.

Ένα άλλο στοιχείο που θα συμβάλλει στην ομαλότητα και τον περιορισμό της ανεργίας, είναι η σωστή κατανομή του εργατικού δυναμικού ανάλογα τις ανάγκες παραγωγής της κάθε περιόδου. Αυτό επιτυγχάνεται με τον καθορισμό των θέσεων ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης, ανάλογα με τον αριθμό που μπορεί να απορροφήσει η αγορά από κάθε ειδικότητα. Δηλαδή, το κράτος θα υπολογίζει τις ανάγκες που υπάρχουν σε ότι αφορά το εργατικό δυναμικό και σύμφωνα με αυτές θα καθορίζει τις θέσεις σε ΑΕΙ, ΑΤΕΙ και επαγγελματικές σχολές. Με τον τρόπο αυτό θα αποκαθίσταται μια σχετικά σωστή αναλογία επαγγελματιών και επιστημόνων σε κάθε τομέα εργασίας με αποτέλεσμα να υπάρχει ικανοποιητική απασχόληση σε κάθε κλάδο της οικονομίας. Βέβαια ένα οικονομικό σύστημα όπου, η απασχόληση στηρίζεται από το σύστημα εκπαίδευσης μιας χώρας, θα συμβάλλει σημαντικά στο να αναπτύσσονται όλοι οι τομείς δραστηριότητας ώστε να μην είναι ευάλωτη η χώρα, αφού μειώνεται η εξάρτησή της από εξωτερικούς παράγοντες προσφοράς και ζήτησης. Δηλαδή, στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας αγοράς που καθορίζει μέχρι και την τιμή των τροφίμων, π.χ. σιτάρι, όταν παράγεις τα περισσότερα αγαθά που χρειάζεσαι, έστω και σε σχετικά μικρές ποσότητες, δεν εξαρτάσαι το ίδιο έντονα από τις εισαγωγές και επομένως δεν είσαι το ίδιο ευάλωτος σε φυσικές ή τεχνητές μεταβολές

των τιμών. Σημειώνουμε εδώ ότι σκοπός δεν είναι ο περιορισμός της πρόσβασης των ατόμων στη μόρφωση, αλλά η καλύτερη κατανομή του εργατικού δυναμικού. Εξάλλου, η υποχρέωση να παρέχει τη γενική μόρφωση εντοπίζεται στην υποχρεωτική εκπαίδευση, ενώ στα μετέπειτα στάδια παρέχεται η ειδική εκπαίδευση. Επίσης, ένα τέτοιο εκπαιδευτικό σύστημα, μαζί και με άλλες βέβαια ρυθμίσεις, θα μπορούσε να επιτύχει και πολύ πιο υψηλή ποιότητα επιστημόνων που παράγει λόγω του αυξημένου ανταγωνισμού του.

Ένα καίριο σημείο της θεωρίας που αναπτύσσεται βασίζεται στη σωστή λειτουργία του ανταγωνισμού, έστω και σε αυτό το περιοριστικό σύστημα. Για να συμβεί κάτι τέτοιο, εκτός από τα μέτρα σχετικά με την ελαστικότητα της ζήτησης, θα πρέπει να αποτραπεί η συγκρότηση καρτέλ, επειδή αυτά έχουν τη δυνατότητα να παρακάμπτουν τα μέτρα των κυβερνήσεων μέσω των μεταξύ τους συμφωνιών.

Αν και η άποψη που επικρατεί τάσσεται εναντίον της παρέμβασης του κράτους στη λειτουργία των αγορών, ακόμη και στις ΗΠΑ, όπου η παρέμβαση του κράτους είναι εξαιρετικά περιορισμένη σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας, υπάρχει νομοθεσία που σε περίπτωση μη λειτουργίας του ανταγωνισμού δίνει στο κράτος τη δυνατότητα να επέμβει ρυθμιστικά. Για παράδειγμα, στην εργασία “The Legal Perspective: Appropriate Profit Margins in Property & Casualty Insurance Rates”, η Judith Mintel, αναφέρει σε σχέση με τα ασφάλιστρα για τις ασφάλειες ιδιοκτησίας και ατυχημάτων, ότι όταν το κράτος έχει ενδείξεις για τη μη σωστή λειτουργία του ανταγωνισμού μπορεί να επέμβει στη ρύθμιση του περιθωρίου κέρδους. Το σήμα να επέμβει δίνεται

από την ύπαρξη ή πολύ χαμηλών τιμών, που υποδηλώνουν προσπάθεια δημιουργίας μονοπωλίου, ή πολύ υψηλών τιμών που δείχνουν την προσπάθεια δημιουργίας μονοπωλιακών κερδών. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να εφαρμοστεί και σε πιο γενικό πλαίσιο όταν παρατηρούνται ανάλογες προσπάθειες ή γενικά δεν λειτουργεί σωστά ο ανταγωνισμός.

Έτσι, για να εξαλειφθεί το όφελος από τη δημιουργία των καρτέλ, όταν παρατηρηθούν τέτοιου είδους τάσεις, πρέπει να εφαρμοστεί ένα ανώτατο όριο στο περιθώριο κέρδους που λαμβάνει μια επιχείρηση για κάθε μονάδα προϊόντος που πωλεί.

Το μέτρο αυτό είναι πιο δίκαιο απ' ό,τι το πλαφόν στην τιμή επειδή, με τον τρόπο αυτό δεν εφαρμόζεται αδιακρίτως. Επίσης, εξασφαλίζεται το γεγονός ότι ο επιχειρηματίας θα εισπράξει το κόστος του προϊόντος και ταυτόχρονα δεν περιορίζεται η δυνατότητά του να αυξήσει τα κέρδη του. Απλώς θα πρέπει να το κάνει μειώνοντας το κόστος και αυξάνοντας τον όγκο των πωλήσεων.

Για να βρεθεί το δίκαιο περιθώριο κέρδους για κάθε προϊόν, θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα μοντέλο υπολογισμού του. Στο μοντέλο θα συμπεριληφθούν πληροφορίες σχετικά με το είδος και τα χαρακτηριστικά του αγαθού, της επιχείρησης και τις απαιτήσεις για επενδύσεις σε τεχνολογία με σκοπό την εξασφάλιση της μελλοντικής παραγωγής, ώστε να προσαρμόζεται το περιθώριο αυτό ανάλογα με την περίπτωση. Με τον τρόπο αυτό, δεν θα υπάρχει η δυνατότητα αύξησης των κερδών

μέσω αλόγιστης αύξησης του περιθωρίου κέρδους. Στην περίπτωση αυτή, τα κέρδη θα μπορούν να αυξηθούν μόνο με την αύξηση των πωλήσεων και του μεριδίου αγοράς. Έτσι, δεν θα υπάρχει λόγος εμφάνισης καρτέλ, αφού οι μεταξύ τους συμφωνίες δεν θα αποφέρουν οφέλη. Αντίθετα, οι επιχειρήσεις θα έχουν πρόσθετους λόγους να εντείνουν τον ανταγωνισμό.

Αν και η εφαρμογή τέτοιας πολιτικής σίγουρα φαίνεται ιδιαίτερα δύσκολη, παρατηρείται ότι κατά καιρούς υπήρχαν νόμοι που προσπάθησαν τουλάχιστον να αγγίξουν το συγκεκριμένο ζήτημα. Απλά χρειάζεται το κράτος να έχει τη θέληση και τη βεβαιότητα ότι δεν θα αδικήσει κάποιο μέρος.

6. Μέτρα που προωθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση

Με αφορμή την παρούσα οικονομική κρίση, η Ευρωπαϊκή Ένωση ετοιμάζεται να θεσπίσει σειρά μέτρων για την παρακολούθηση των αγορών, ώστε να αποφευχθούν παρόμοια συμβάντα στο μέλλον. Στη συνέχεια θα αναλύσουμε αυτές τις προτάσεις ώστε να δούμε σε τι βαθμό συμβαδίζουν και σε τι βαθμό αποκλίνουν από τις προτάσεις της παρούσας εργασίας.

Η Επιτροπή, μεταξύ άλλων, είναι έτοιμη να προτείνει τα ακόλουθα³:

---

³ Πηγή: Άρθρο «Ε.Ε.: «Η τώρα ή ποτέ» η εποπτεία των αγορών» στην ιστοσελίδα <http://www.euro2day.gr/article/470872/ArticleDetails.aspx>

- Συστάσεις για τον τρόπο με τον οποίο καταβάλλονται οι αποζημιώσεις στον χρηματοοικονομικό κλάδο και νομοθετικές προτάσεις για προληπτική εποπτεία της μισθολογικής πολιτικής των τραπεζών. Προκειμένου να καταστεί επιτυχής η παραπάνω διαδικασία προτείνεται η πραγματοποίηση τροποποιήσεων στην υπάρχουσα νομοθεσία, μέσω των οποίων οι εποπτικές αρχές θα έχουν τη δυνατότητα επιβολής ποινών σε χρηματοοικονομικούς ομίλους οι οποίοι δεν «μετρούν» ορθά το ρίσκο των επενδύσεών τους.
- Θέσπιση ξεκάθαρης και απόλυτα κατανοητής νομοθεσίας για την εποπτεία της λειτουργίας των hedge funds, των εταιριών επενδύσεων ιδιωτικών κεφαλαίων (private equity firms) και άλλων συστημικά σημαντικών παικτών για τις αγορές.
- Θέσπιση διά νόμου των προσαθειών ενίσχυσης της κεφαλαιουχικής επάρκειας των τραπεζών αλλά και της εποπτείας μεθόδων μόχλευσης.
- Πρόταση για δημιουργία κοινής πλατφόρμας εκκαθάρισης προϊόντων που σχετίζονται με πιστωτικά παράγωγα – «ανταλλαγές πιστωτικής αθέτησης» (credit default swaps - CDS).
- Περαιτέρω διαφάνεια στον τρόπο λειτουργίας της αγοράς των CDS (εξωχρηματιστηριακά πιστωτικά παράγωγα).
- Εναρμόνιση της νομοθεσίας των κρατών-μελών σε ότι αφορά την απόκτηση και κατοχή μετοχών καθώς και τις συναλλαγές τους. Ιδιαίτερη προσοχή θα δοθεί στα αμοιβαία κεφάλαια χρηματαγοράς, λαμβάνοντας υπόψη και την έκταση την οποία έλαβε το σκάνδαλο Madoff.
- Κατάρτιση «Λευκής Βίβλου» με ειδικά «μέσα» για έγκαιρη παρέμβαση στις αγορές σε περιόδους κρίσης.

- Μέτρα για διασφάλιση ορθής και «λογικής» πρακτικής παροχής και λήψης δανείων από τις τράπεζες.
- Επανεξέταση των κανόνων που ισχύουν σήμερα σχετικά με τη χειραγώγηση των αγορών.
- Εποπτεία των οίκων αξιολόγησης

Από τα πιο πάνω αναφερόμενα μέτρα φαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αντιληφθεί την ανάγκη για εποπτεία, όμως επειδή είναι ακόμη στη γενική τους μορφή, θα πρέπει να περιμένουμε τη συγκεκριμενοποίησή τους πριν αποφανθούμε αν έχουν δυνατότητες επιτυχίας ή όχι. Παρόλα αυτά μπορούμε να αναφερθούμε στη γενική ιδέα που φαίνεται να υπηρετούν. Αυτή περιορίζεται σε μια προσπάθεια ελέγχου της λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού κλάδου. Μέτρα όπως διασφάλιση ορθής παροχής δανείων, «σωστή» μέτρηση κινδύνου, εποπτεία των hedge funds κλπ. είναι σωστά και η χρησιμότητά τους έχει αναγνωριστεί και στην παρούσα εργασία σε προηγούμενες ενότητες. Όμως, αποτελούν μόνο την κορυφή του παγόβουνου. Η βαθύτερη αιτία για τη σημερινή κατάσταση βρίσκεται σε αδυναμίες του συστήματος στις οποίες δεν έχουν αναφερθεί. Αυτές είναι που πρέπει να προβληματίζουν περισσότερο.

Τα μέτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αγνοούν το γεγονός ότι, οι επιχειρήσεις δημιούργησαν «επικίνδυνα» προϊόντα και χαλάρωσαν τα κριτήρια δανεισμού επειδή όλα τα «υγιή» προϊόντα είχαν διατεθεί και είχαν στην ουσία δανειστεί όλα τα άτομα που τηρούσαν τις προϋποθέσεις. Έτσι, οι επιχειρήσεις, από ανάγκη να αυξήσουν τον

κύκλο εργασιών τους, αναγκάστηκαν να δημιουργήσουν νέα προϊόντα. Η ανάγκη αυτή, μαζί με το τέλος στο οποίο είχε φτάσει το σύστημα, τις ώθησαν να κάνουν τις επιλογές αυτές.

Τα μέτρα σχετικά με την εποπτεία χρειάζονται για να εμποδίσουν τις λάθος αποφάσεις, για άλλη μια φορά. Όμως δεν αντιμετωπίζουν τα αίτια που δημιούργησαν τις ανάγκες. Αυτά μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με παρεμβάσεις στη δομή των οικονομικών συστημάτων και στις αξίες που τα διέπουν, πράγμα που φαίνεται να μην το έχουν αντιληφθεί οι ηγεσίες των ανεπτυγμένων χωρών.

Την ανάγκη για στροφή προς την οικονομία της παραγωγής και περιορισμό της δύναμης της χρηματοπιστωτικής οικονομίας τονίζεται και από τον Richard Cook, στο άρθρο του “Economic Crisis: The U.S. Political Leadership Has Failed” (Cook, 2007). Ο Cook, αριθμώντας τις αλληπάλληλες κρίσεις που πέρασαν οι ΗΠΑ τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, φτάνει στο συμπέρασμα ότι αυτές ήταν συνέπεια της αυξανόμενης δύναμης των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, της απουσίας ελέγχου τους, της απομάκρυνσης από την οικονομία της παραγωγής και των κακών επιλογών των κυβερνήσεων. Επειδή τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα έπρεπε μετά από κάθε κρίση να δημιουργούν προϊόντα που θα τα έβγαζαν από αυτή, και εκδήλωναν ενδιαφέρον μόνο για γρήγορη απόδοση, σε συνδυασμό με την έλλειψη εποπτείας, επικεντρώνονταν σε κάποιο τομέα, όχι της παραγωγικής οικονομίας, δημιουργώντας «φούσκα» στην αγορά εκείνη. Με τον τρόπο αυτό, η κατάσταση διαιωνιζόταν και οι συστημικές ανεπάρκειες βάθαιναν. Αυτές ακριβώς τις ανεπάρκειες προσπαθεί η

παρουσιαζόμενη εργασία να αντιμετωπίσει, επιστρατεύοντας έναν συνδυασμό ιδεών, που προέρχονται από διάφορες οικονομικές θεωρίες, και μέτρα εποπτείας που, τις περισσότερες φορές εφαρμόζονται σε κάποιο κλάδο της οικονομίας, έστω και σε ένα περιορισμένο τμήμα του, και τα οποία με κατάλληλες προσαρμογές, θα μπορούσαν να εφαρμοστούν ευρύτερα ώστε να ξεπεραστούν τα υπάρχοντα προβλήματα.

7. Συμπεράσματα

Το πιο σημαντικό συμπέρασμα που εξάγεται από την παρούσα εργασία συνδέεται με την ανάγκη που αναδείχθηκε να αλλάξει το υπάρχον οικονομικό σύστημα. Οι αλλαγές του συστήματος δεν πρέπει να είναι επιφανειακές και πρόσκαιρες, αλλά διαρθρωτικές και να συμπεριλαμβάνουν, εκτός από τις υπάρχουσες οικονομικές και κοινωνικές δομές, και τις αξίες που διαμορφώθηκαν μέσα στο χρόνο σχετικά με τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων στην οικονομία, είτε αυτοί είναι καταναλωτές, επιχειρήσεις ή ακόμη και πολιτική ηγεσία. Οι μεταβολές αυτές θα μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο όταν θα υπάρξει ευρεία αποδοχή της ανάγκης αυτής, και όλα τα μέρη θα μπουν σοβαρά στη διαδικασία να βρεθεί ένας βιώσιμος τρόπος συντονισμού και συνεργασίας. Επίσης, προς αυτήν την κατεύθυνση θα πρέπει να προσανατολίζονται και οι οικονομολόγοι προκειμένου, όλα τα θεωρητικά ρεύματα να πλέουν προς την ίδια κατεύθυνση δίνοντας έτσι επωφελείς λύσεις. Δηλαδή, θα πρέπει να γίνει ξεκάθαρο το γεγονός ότι τα σύνθετα προβλήματα απαιτούν σύνθετη αντιμετώπιση, και η κάθε θεωρία έχει κάτι να προσφέρει στο σκοπό αυτό.

Πιο συγκεκριμένα, στην εργασία αυτή έγινε προσπάθεια να παρουσιαστεί ένα σύστημα οργάνωσης που θα μπορούσε να προσφέρει σταθερή, μακροχρόνια και υπό συνθήκες συνεχή ανάπτυξη. Ο όρος «υπό συνθήκες» χρησιμοποιείται επειδή πάντα υπάρχει ένα, έστω και μικρό, στοιχείο αβεβαιότητας σχετικά με το αν τα μεγάλα διαστήματα ανάπτυξης που εξασφαλίζονται θα είναι αρκετά για την εμφάνιση νέων σημαντικών ανακαλύψεων.

Η εργασία ξεκίνησε εκθέτοντας τους λόγους που ώθησαν στη συγγραφή της, συνεχίστηκε θέτοντας το στόχο της συνεχούς, σταθερής και μακροχρόνιας ανάπτυξης και ταυτόχρονα, ορίστηκε η έννοια του ελεύθερου και δίκαιου ανταγωνισμού και αναγνωρίστηκε η πηγή μακροχρόνιας χρησιμότητας και ευημερίας των ατόμων.

Παρουσιάστηκαν επίσης και ορισμένες θεωρίες που, από την μια πλευρά συνετέλεσαν στην ανάδειξη της ανάγκης για περιορισμό του ρυθμού ανάπτυξης με σκοπό την παράταση της ανοδικής πορείας των οικονομικών κύκλων, και από την άλλη, αποτέλεσαν τις βάσεις για την περιγραφή μέτρων ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός.

Συγκεκριμένα, η αγορά χρηματιστηριακών αξιών ελέγχεται εξαλείφοντας την κερδοσκοπία μέσω κυρίως της γρήγορης και σαφούς διάδοσης της πληροφόρησης σχετικά με τις δίκαιες τιμές των μετοχών, ο κίνδυνος που επιβάλλει στο σύστημα μια επιχειρηματική κίνηση αναλαμβάνεται από την επιχείρηση με την επιβολή ενός μέσου κόστους που αναγκάζεται να συνυπολογίσει στην μέτρηση κινδύνου, ο ρυθμός

αύξησης των επενδύσεων περιορίζεται μέσω του ελέγχου της χρηματοδότησης, η αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας κρατείται στα επιθυμητά επίπεδα με τον έλεγχο της τεχνολογικής εξέλιξης, επιτυγχάνοντας έτσι την πρόβλεψη και εξαλείφοντας το “κατάλοιπο του Solow” (Solow residual). Όλα αυτά τα μέτρα, μεταξύ άλλων, συγκρατούν την παραγωγή σε επίπεδο τέτοιο, ώστε να μπορεί να απορροφηθεί από τη ζήτηση, που βοηθούμενη από τη δημιουργία, μέσω κρατικών εκστρατειών ενημέρωσης, όσο γίνεται πιο ορθολογικής συμπεριφοράς των ατόμων, θα επικουρεί στη σταθερότητα του ποσοστού ανάπτυξης του ΑΕΠ. Επίσης, θα επιδιωχθεί η επίτευξη των προβλέψεων σε ότι αφορά τις μεταβλητές της οικονομίας με σκοπό την εξάλειψη όλων των διαταραχών, θα διαχωριστούν οι κρατικές επιχειρήσεις που σκοπό έχουν τη δημιουργία κερδών από αυτές που πραγματοποιούν κοινωνική πολιτική, ώστε να ευνοηθεί ο ελεύθερος και δίκαιος ανταγωνισμός, και θα αποτραπεί η δημιουργία καρτέλ που θα εμπόδιζαν την εφαρμογή των πολιτικών που περιγράφηκαν.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας έγινε παρουσίαση των μέτρων που επεξεργάζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση για να αποφευχθούν στο μέλλον καταστάσεις όπως η πρόσφατη πιστωτική και στεγαστική κρίση. Η κριτική σχετικά με τα μέτρα αυτά έχει να κάνει με το γεγονός ότι, ενώ επιφανειακά είναι προς τη σωστή κατεύθυνση, αποτυγχάνουν να αντιληφθούν την ανάγκη τομών στον πυρήνα του οικονομικού συστήματος.

Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι οι συνθήκες που αναφέρθηκαν ώστε να διευκολυνθεί η ανάλυση σίγουρα δεν θα ισχύουν αν δοκιμαστεί η εφαρμογή της στην

πραγματικότητα. Η εργασία αυτή αποτελεί τη βάση για να αρχίσει περαιτέρω έρευνα, με σκοπό να γίνει αποτελεσματική η εφαρμογή της σε πραγματικές συνθήκες.

Κλείνοντας, πιστεύεται ότι το αντικείμενο της μελέτης θα δώσει στην πολιτική ηγεσία τη δυνατότητα να ελέγχει σε μεγάλο βαθμό την πορεία της οικονομίας, επιτυγχάνοντας έτσι μακροχρόνια, ακόμη και συνεχή ανάπτυξη με απώτερο σκοπό τη μεγιστοποίηση της ευημερίας των ατόμων.

Βιβλιογραφία

Adelman, I. and Adelman, F. (1959). "The Dynamic Properties of the Klein-Goldberger Model." *Econometrica*, 4, pp.596-625

Aghion, P. and Howitt, P. (1992). "A Model of Growth through Creative Destruction." *Econometrica* 60: 323-351

Aghion, P. and Howitt, P. (1998). "Endogenous Growth Theory." MIT Press

Chatterjee, S. (2000). "From Cycles to Shocks: Progress in Business-Cycle Theory." Federal Reserve Bank of Philadelphia, Business Review

Cook, R., C. (2007). "Economic Crisis: The U.S. Political Leadership Has Failed." Centre for Research on Globalization, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=6750>

Cortright, J. (2001). "New Growth Theory, Technology and Learning: A Practitioners Guide." *Reviews of Economic Development Literature and Practice*: No. 4, Impresa, Inc.

David, P. A. (1997). "Path Dependence and the Quest for Historical Economics: One More Chorus of the Ballad of QWERTY." Oxford, University of Oxford, November

Dinopoulos, E. (2006). "Growth in Open Economics, Schumpeterian Models." in Reinert K. and R. Rajan (eds), *Princeton Encyclopedia of the World Economy*, Princeton University Press, forthcoming (November 2006)

Dinopoulos, E. and Sener, F. (2007). "New Directions in Schumpeterian Growth Theory." in Hanusch H. and Pyka A. (eds), *Elgar Companion to Neo-Schumpeterian Economics*, Edward Elgar, Chapter 42, February, pp 688-704

Dinopoulos, E. and Syropoulos, C. (2006). "Rent Protection as a Barrier to Innovation and Growth", "Economic Theory." forthcoming (available at <http://bear.cba.ufl.edu/dinopoulos/Research.html>)

Eatwell, J. (2002). "The New Financial Architecture: Promise or Threat?" Cambridge Endowment for Research in Finance (CERF), Judge Institute of Management

Frisch, R. (1933). "Propagation Problems and Impulse Problems in Dynamic Economics." Economic Essays in Honour of Gustav Cassel, London: George Allen & Unwin

Garrison, W. R. (1997). "The Austrian Theory of the Business Cycle." in David Glasner, ed. Business Cycles and Depressions, New York: Garland Publishing Co., pp. 23-27

Garrison, W. R. (2007). "The Austrian Theory of the Business Cycle in the Light of Modern Macroeconomics." The Review of Austrian Economics, Vol. 3, http://mises.org/journals/rae/pdf/rae3_1_1.pdf

Grossman, G. and Helpman, E. (1991). "Quality Ladders in the Theory of Growth." Review of Economic Studies 58: 43-61

Hayek, F. A. (1933). "Monetary Theory and the Trade Cycle." New York: Harcourt, Brace & Co.

Hayek, F. A. (1935). "Prices and Production." 2nd Ed., New York, Kelley Publishers, 1967

Henrekson, M. and Jakobsson, U. (2001). "Where Schumpeter was nearly Right – the Swedish Model and "Capitalism, Socialism and Democracy."" *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 11, No. 3

Jones, C. (1995a). "Time Series Tests of Endogenous Growth Models." *Quarterly Journal of Economics* 110: 495-525

Jones, C. (1995b). "R&D-Based Models of Economic Growth." *Journal of Political Economy* 103: 759-784

Konstantakopoulou, I. (2009). "An International Investigation of the Austrian Theory of the Business Cycle." with Tsionas E. (AUEB) and Kollintzas T. (AUEB), Univ. of Central Greece, Central for Planning and Economic Research, http://www.aueb.gr/conferences/Crete2009/papers_recent/Konstantakopoulou.pdf

Langlois, R. N. (2002). "Schumpeter and the Obsolescence of the Entrepreneur." University of Connecticut, Department of Economics Working Paper Series, Working Paper 2002-19, August

Liesz, T., J. (2004). "The Austrian Business Cycle Theory: Relevant Today?" Small Business Institute Directors' Association, Part V: Management/Marketing <http://sbaer.uca.edu/research/sbi/2004/pdfs/toc.pdf>

Long, J. B. and Plosser, C. I. (1983). "Real Business Cycles." *Journal of Political Economy*, Vol. 91, No. 1, February, pp. 39-69, The University of Chicago Press, <http://www.jstor.org/stable/1840430>

Mintel, J. (1999). "The Legal Perspective: Appropriate Profit Margins in Property & Casualty Insurance Rates." Actuarial Considerations Regarding Risk and Return In Property-Casualty Insurance Pricing, editor Van Slyke, Oakley E, *Casualty Actuarial Society*, <http://www.casact.org/pubs/vfac/chap1.pdf>

Mises, L. von (1953). "The Theory of Money and Credit." [originally published in German in 1912], New Haven, CT: Yale University Press

North, D. (1990). "Institutions, Institutional Change and Economic Performance." Cambridge University Press

Plosser, C. (1989). "Understanding Real Business Cycles." *Journal of Economic Perspectives*, 3, pp.51-77

Romer, P. M. (1990). "Endogenous Technological Change." *Journal of Political Economy* 98, 5: S71-S102

Romer, P. M. (1993). "Implementing a National Technology Strategy with Self-Organizing Industry Investment Boards." *Brooking Papers on Economic Activity: Microeconomics*

Romer, P. M. (1992). "Two strategies for economic development: using ideas and producing ideas." *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*

Romer, P. M. (1994a). "Beyond Classical and Keynesian Macroeconomic Policy." *Policy Options* 15 (July – August) : 15-21

Romer, P. M. (1994b). "New goods, old theory and the welfare costs of trade restrictions." *Journal of Development Economics*, vol. 43, issue 1

Schumpeter, J. A. (1926). "The Theory of Economic Development." Tr. Redvers Opie Cambridge: Harvard University Press. (New York: Oxford University Press, 1961), 1934, Translation based on Schumpeter's "Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung"

Schumpeter, J. A. (1942). "Capitalism, Socialism, and Democracy." New York: Harper and Brothers (Harper Colophon edition, 1976)

Seegerstrom, P., Anant, T. and Dinopoulos, E. (1990). "A Schumpeterian Model of the Product Life Cycle." American Economic Review 80, 5, 1077-1091

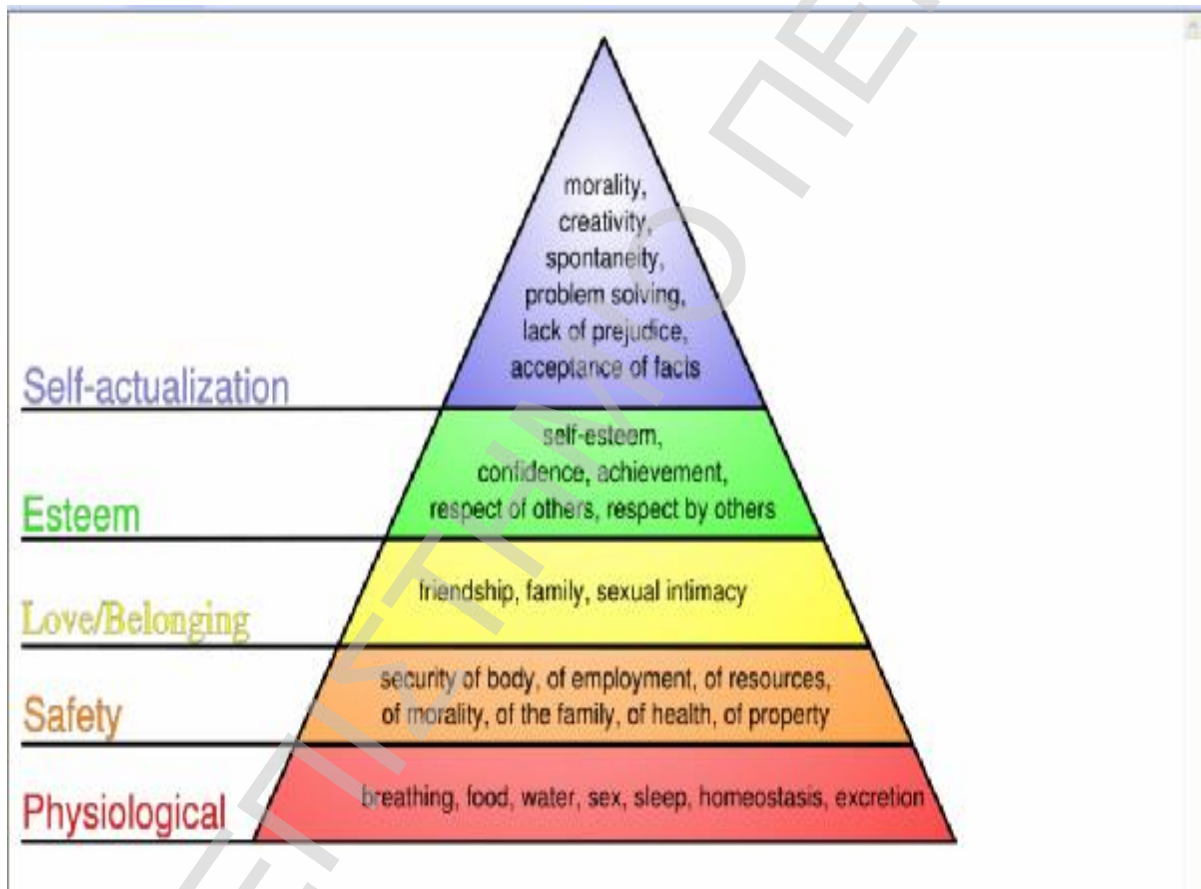
Shostak, F. (2003). "Expectations and Austrian Cycle Theory." Ludwig von Mises Institute, www.mises.org, posted January 6

Slutzky, E. (1937). "The Summation of Random Causes as the Source of Cyclic Processes." Econometrica, 5, σελ.19-60

Yeager, B. L. (1997). "Austrian Economics, Neoclassicism, and the Market Test." American Economic Association, Journal of Economic Perspectives, Vol. 11, No. 4 (Autumn), pp. 153-165, URL: <http://www.jstor.org/stable/2138469>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

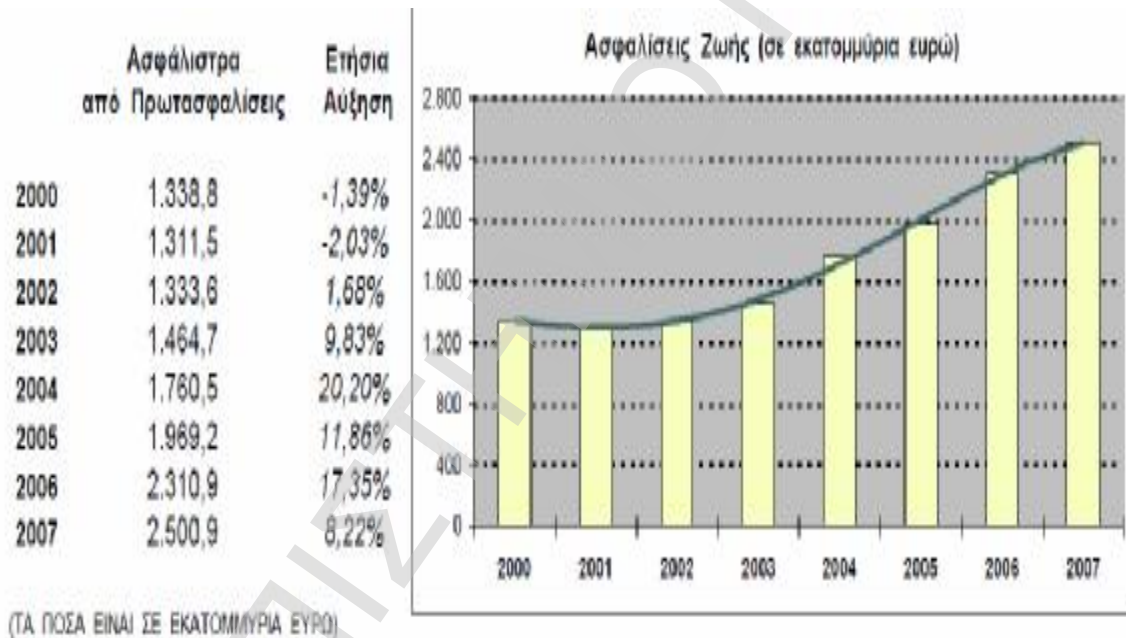

Πηγή: http://meerasinha.files.wordpress.com/2009/01/800px-maslows_hierarchy_of_needsvg.png

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΤΡΩΝ

Ασφαλίσεις Ζωής

Πηγή : Ένωση Ασφαλιστικών Εταιριών Ελλάδος